

Den ambivalente fremtid

*En kvalitativ undersøgelse af gymnasieelevers forestillinger,
forventninger og forhåbninger til fremtiden*

Malene Damkjær Rasmussen

Kandidatspeciale

Sociologi, 10. semester

Aalborg Universitet

Vejleder: Michael Hviid Jacobsen

Juni 2023

Antal anslag: 167.840

**AALBORG
UNIVERSITET**

STUDENTERRAPPORT

English Summary

This thesis investigates the ways high school students envision and plan their future. Furthermore, the thesis highlights the emotions and social norms the students experience in relation to their future envisions. The main research question is: *Which envisions, expectations and hopes do high school students have for their future, and how are these expressed in their life planning strategies?*

The thesis is carried out as a qualitative study and is based on eight semi structured interviews with third year high school students from different high schools in Denmark. The thesis rests on a combination of Hans-Georg Gadamer's philosophical hermeneutics and Alfred Schutz' phenomenology. The research design draws inspiration from Derek Layders adaptive theory and is thus carried out as an ongoing interaction between induction and deduction with the aim of theorizing.

Based on the adaptive approach the thesis draws on four orienting concepts from different theoretical perspectives. Although inspiration is drawn from various theoretical traditions all the chosen concepts center around perspectives on late modernity and individualization. The theoretical framework consists of Hazel Markus & Paula Nurius' social psychological concept of *possible selves*; the composed concept of everyday utopias which is developed with inspiration from Agnes Heller and Zygmunt Bauman; Ulrich Beck & Elizabeth Beck-Gernsheim's concept of *institutionalized individualism*, and the Danish philosopher Anders Fogh Jensen's concept of *the project man*. In this sense all four orienting concepts function as analytical lenses to help answer the research question.

The analysis shows that the high school students primarily are concerned with the near biographical future, which consists of the forthcoming gap year. It is clear from the analysis that the future is looked upon with feelings of ambivalence. In many ways the students imagine that their future consists of greater freedom, which evokes simultaneous emotions of joy and fear. Especially the choice of education is associated with fear, while the students express joy of being able to choose their own path in life. In relation to their feelings and envisions of the future of society it can be concluded that the high school students generally do not think much about the future of society in their everyday life. However, when reflecting upon the future of society they express a bigger concern than what they do in relation to their own future.

The students' ideas and expectations about their future reflect both a freedom of choice and an institutional dependency, which can be described as a *conditional choice biography*. When the students imagine their future educational and career opportunities, they draw inspiration from their surroundings by using *everyday reflections*. The young people's ideas of work are largely driven by the expectation and dream of self-realization and the desire of helping others. Here the analysis shows aspirations for *the unfolded self* and *the altruistic self* as well as a fear of *the stuck self*. Some of the students' dreams of the future revolves around the *hunt for freedom*, while others dream of a *balance* between security and freedom. The analysis shows an ambivalence between individual choices and institutional dependence, as well as between the hunt for freedom and self-realization, and the dream of security and a safe base.

The analysis of the youth's life planning strategies concludes that the young people of the study mainly use three different ideal types of life planning strategies: 1) *Short-term planning*, which can be separated into three subcategories; *step-planning*, *seize the day-planning* and *avoidant planning*, 2) *Goal-oriented planning*, and 3) *Risk planning*. All three ways of life planning strategies can be placed under the main category of *provisional planning*, which is developed with inspiration from the theory of the project man. The concept of provisional planning underlines the temporality and changeability of the youth's life planning.

The thesis concludes that the high school students' ideas, expectations and hopes for their future are multifaceted, realistic, and ambivalent, and that they are largely influenced by societal norms of how the life course should be carried out. At the same time, the future is envisioned as open, which is reflected in the high school students' provisional life planning which is constantly open for change.

Forord og taksigelser

I de sidste måneder af min kandidatuddannelse i sociologi har jeg fordybet mig i unges forestillinger, forventninger og forhåbninger til fremtiden. Jeg har haft det privilegie at få lov til at få indsigt i de udfordringer og glæder, som de unge gymnasieelever, jeg har interviewet i forbindelse med specialet, oplever at stå overfor; både i deres nutidige hverdagsliv og i det liv, de forestiller sig, kommer til at udfolde sig i fremtiden.

Først og fremmest skal derfor lyde en dybtfølt tak til de otte afgangselever fra gymnasiet, som har haft modet til at stille op til interview og lukke mig ind i deres livsverden. Tak, fordi I har taget jer tid til at snakke med mig i en travl hverdag. Uden jer havde dette speciale ikke været.

Tak til min kæreste for at støtte mig gennem hele processen. En særlig tak til min mor for daglig opmuntring og for at fylde køleskabet og lette hverdagens praktiske gøremål. Tak til Mette, Sofie og Mads for uundværlig feedback i den sidste del af skriveprocessen.

Til slut skal lyde en stor tak til min specialevejleder Michael Hviid Jacobsen, der gennem hele forløbet har været klar med indsigtsfuld og konstruktiv vejledning.

Malene D. Rasmussen

Aalborg Universitet, juni 2023

Indholdsfortegnelse

English Summary	i
Forord og taksigelser	iii
Kapitel 1: Indledning	1
<i>Problemfelt</i>	2
Modernitet og fremtid	2
Ungdomslivets transitioner i forandring.....	4
<i>Eksisterende forskning</i>	6
Den biografiske og den globale fremtid	6
Fremtidshorisonter, livsplanlægning og følelser.....	7
Unge fremtidsforventninger	9
<i>Problemformulering</i>	12
Begrebsafklaring	12
Kapitel 2: Videnskabsteori og design	14
<i>Hermeneutisk-fænomenologisk afsæt</i>	14
<i>Adaptiv teori</i>	15
Kapitel 3: Metode	18
<i>Udvælgelse og rekruttering af informanter</i>	18
<i>Semistruktureret livsverdensinterview</i>	19
Interviewguide	20
Interviewets rammer	21
Transskription og kodning.....	22
<i>Etiske overvejelser</i>	22
<i>Kvalitetskriterier i kvalitative undersøgelser</i>	23
Intern validitet.....	23
Transparens.....	24
Analytisk generaliserbarhed	25
Kapitel 4: Teoretisk rammesætning	26
<i>Orienterende begreber</i>	26
Mulige selver	26
Hverdagsutopier.....	27
Institutionaliseret individualisering.....	29
Projekt mennesket.....	30
Teoretisk opsamling og diskussion	31
Kapitel 5: Analyse	33
<i>Analysestrategi og -opbygning</i>	33
<i>Del 1: Fremtidsorienteringer og følelser</i>	34
Fremtidens sporadiske indtræden i hverdagslivet.....	34
Hvad skal jeg nu? - frygten for de frie rammer	36

Hvad er det rigtige valg? – frygten for at vælge forkert.....	37
Frihed til at være selvstændig	39
Samfundets fremtid.....	41
Delkonklusion.....	42
<i>Del 2: Forestillinger, forventninger og forhåbninger .....</i>	<i>43</i>
Den institutionaliserede individuelle livsbane – betinget valgbiografi	43
Hvem/hvad kan jeg blive? – om at spejle sig i andre	46
Forestillinger om uddannelse og arbejde - mellem selvrealisering og altruisme.....	47
Hverdagsutopiens dobbelthed.....	51
Drømmen om selvudfoldelse	51
Drømmen om afbalancering.....	52
Delkonklusion.....	54
<i>Del 3: Livsplanlægning .....</i>	<i>55</i>
Kortsigtet livsplanlægning – at vende sig mod nuet	55
Trinplanlægning	55
Grib nuet-planlægning	57
Undgående planlægning.....	57
Målorienteret livsplanlægning – at vende sig mod fremtiden	58
Risikoplanlægning – at afværge risici	60
Provisorisk livsplanlægning – at være projektmenneske i en omskiftelig verden	61
Delkonklusion.....	62
Kapitel 6: Diskuterende konklusion.....	63
Litteraturliste.....	67
Bilagsoversigt.....	75

Kapitel 1: Indledning

”Det er svært at spå – især om fremtiden”

Sådan lyder et velkendt ordsprog¹. Alligevel synes der både i medierne og fiktionens verden at være en optagethed af at fremstille mulige fremtidsscenerier. Der laves fremskrivninger og prognoser for klimaforandringer, arbejdsmarkedet, økonomien og uddannelsessektoren, og indenfor fiktionsverdenen produceres der som aldrig før science fiction, der portrætterer forestillede utopiske og dystopiske fremtidsscenerier (Andersen et al. 2019:4). Det er dog ikke kun på samfundsniveau, at forestillinger om fremtiden træder frem. Også i menneskers hverdagsliv spiller fantasier og forestillinger om fremtiden en central rolle, idet det er gennem forestillinger om fremtiden, at vi foretager handlinger i nutiden (Holmes 2016:107).

Særligt ungdomstiden kan i den forbindelse anses som en særlig fremtidsrettet periode af livet, hvor de unge står overfor flere afgørende valg, der skal træffes (Illeris et al. 2002:21). Samtidig ses en verden i hastig forandring, og de rammer vi kender til i dag, kan potentielt være forandrede i morgen (Rosa 2014). I medierne fremgår det, at unge i særlig grad bekymrer sig om fremtiden, hvor særligt bekymringer for klimaet fylder (Klarskov 2022). Samtidig rettes der fra politikernes og samfundets side en lang række forventninger til unges fremtidsplanlægning. Et eksempel på dette er forslaget fra den nye SVM-regering om at forkorte den samlede længde på kandidatuddannelser fra 2 til 1 år (Regeringen 2022:21). Dette forslag sætter netop nye institutionelle betingelser for børn og unges vej gennem uddannelsessystemet og vidner om, at politiske beslutninger, der griber ind i unges hverdagsliv og fremtid, kan ændre sig fra den ene dag til den anden og aldrig er mejslet i sten.

På baggrund af ovenstående synes det relevant at undersøge, hvilke forestillinger og forventninger til fremtiden, de unge selv har. Hvordan ser de unge selv fremtiden, og hvilken indvirkning har dette på deres hverdagsliv? Hvad drømmer de om, og hvordan planlægger de deres liv? Det er nogle af de spørgsmål, der ligger til grund for den interesse, der i dette speciale rettes mod unges egne subjektive forestillinger om og forventninger til fremtiden.

---

¹ Der er generelt uenighed om, hvem citatets ophavsmand er (DR 2013).

Problemfelt

I de følgende afsnit indkredsnes specialets undersøgelsesinteresse. Dette gøres med afsæt i en række overordnede sociologiske samtidsbeskrivelser og -diagnoser, der skal danne rammen for forståelsen af de vilkår og betingelser, der i dag spiller en central rolle i unges liv. Med udgangspunkt i disse primært teoretiske indsigter følger en problematisering af de forandringer, der i moderniteten² synes at sætte sig igennem i ungdomslivet og unges transitioner til voksenlivet. Disse indsigter udgør specialets overordnede forståelsesramme. Således anskues unges forestillinger om fremtiden i specialet som influeret af samfundsmæssige forhold som normer, strukturer og værdier (Fuist 2021).

Modernitet og fremtid

I teoretiske beskrivelser og diagnoser af samtiden fremsættes det, at strukturelle forandringer har medført en ændring i forholdet mellem individ og struktur, hvilket i særlig grad kommer til udtryk ved en stigende individualisering og afstandardisering (Beck 1997a; Bauman 2000; Giddens 1994; Brückner & Mayer 2005; Antoft et al. 2011). Moderniteten beskrives i disse perspektiver at have medført en aftraditionalisering og fragmentering af sociale klasser, social status, kønsroller og slægt (Beck 1997b:87). Dette betyder ifølge sociologen Anthony Giddens blandt andet, at individet selv må forme sin biografi og selvidentitet, idet dets livsbane ikke er givet på forhånd (Giddens 1996:14). I forbindelse hermed påpeger Giddens, at strategisk livsplanlægning er blevet en central del af individets fortælling om sin selvidentitet (Giddens 1996:104f). Med dette bliver det, for at kunne skabe en sammenhængende selvfortælling, nødvendigt for individet at skue ind i fremtiden og forestille sig den ønskede identitet, hvorved en øget refleksivitet ifølge Giddens fremstår centralt i moderniteten (Giddens 1994:38f). Individet synes således med dette perspektiv i moderniteten at være orienteret mod fremtiden.

Med den øgede refleksivitet følger dog også en større usikkerhed, idet vidensgrundlaget for at handle konstant er under forandring og må revurderes (Giddens 1994:39f). I forlængelse heraf påpeger de tyske sociologer Ulrich Beck & Elizabeth Beck-Gernsheim (2001:2), at frisættelsen fra traditioner ikke betyder, at individet er frisat fra krav og begrænsninger, men at disse blot er ændrede. Således argumenteres der her for, at der med individualiseringen følger en øget institutionel

---

² Der bruges i den sociologiske litteratur forskelligartede termer for den tidsalder vi aktuelt befinder os i; e.g. højmodernitet og senmodernitet (Giddens 1996), det andet moderne (Beck 1997a), refleksiv modernitet (Beck 1997a; Giddens 1996), flydende modernitet (Bauman 2000). I specialet anvendes den generelle betegnelse modernitet, hvilken skal forstås som sammenfattende for de samfundsmæssige tendenser og forandringer, som de netop nævnte termer indfanger. Specialets grundlæggende forståelse af moderniteten præsenteres i afsnittet ”Modernitet og fremtid”.

afhængighed (Beck 1997a:211). På baggrund af dette mener Beck, at der ikke, som hos Giddens, blot tale om en reflektiv biografi, men en risikobiografi, idet der med individualiseringen og den større flygtighed i samfundet også er større risiko for at vælge forkert (Beck & Beck-Gernsheim 2001:3). Og netop fordi det individuelle valg tillægges så stor vægt, bliver det også individets ansvar at vælge rigtigt, hvorved forkerte valg og negative begivenheder i individets liv opfattes som et *"udslag af 'personlig utilstrækkelighed'"* (Beck 1997a:218).

Ifølge Beck kan nutidens samfund betegnes som et risikosamfund (Beck 1997a). I risikosamfundet er det standardiserede lønarbejde blandt andet blevet erstattet af nye og mere usikre former for arbejde (Beck 1997a:225f), hvorved individet må leve med en større biografisk uvished (Antoft et al. 2011:9). De nye moderne risici består endvidere af miljøkatastrofer og klimaforandringer, som er et resultat af utilsigtede konsekvenser af industrialiseringen (Beck 1997a:30). På baggrund af dette er fremtiden ifølge Beck i stigende grad belagt med nye former for menneskeskabte risici (Beck 1997b:33f). I en moderne globaliseret verden synes forudsigeligheden således at være sat ud af spil (Bauman 2000:7). Dette understreges af, at vi inden for de seneste år har været vidne til en global pandemi samt en aktuelt udbrudt krig inden for Europas grænser. Ligeledes har der på et globalt plan de seneste årtier været fokus på klimaforandringer og de konsekvenser, disse medfører. Særligt unge har i denne forbindelse udtrykt bekymring og frygt for fremtiden. I en international undersøgelse af 10.000 børn og unge fordelt på tværs af ti lande fremgår det, at 59 pct. af de adspurgte er ekstremt eller meget bekymrede for klimaforandringer, og at 75 pct. synes, at fremtiden er skræmmende (Hickman et al. 2021:863). I tillæg hertil oplever 45 pct., at de følelser og tanker de har omkring klimaet, har en negativ indflydelse på deres hverdagsliv (ibid.). Ligeledes fremgår det i en ny undersøgelse, at klimaet udgør den største bekymring for danske unge (Deloitte 2022:6). Med disse perspektiver synes fremtiden således at være forbundet med flere risici og usikkerhed; både på det individuelle og strukturelle niveau.

Karakteristikken af moderniteten som usikker findes også hos den polsk-engelske sociolog Zygmunt Bauman, der beskriver samtiden med metaforen om den flydende modernitet (Bauman 2000). I den flydende modernitet er der ikke længere faste holdepunkter eller stabile strukturer, hvorved alle aspekter af livet kontinuerligt forandres og omformes (Bauman 2000:7f). I et samfund, hvor alt fremstår under konstant forandring, bliver det svært at forudsige, hvad fremtiden vil bringe, og dette har konsekvenser for individet:

"At the moment young men and women enter the game of life, none can tell what the rules of the game will be like in the future. Their only certainty is that the rules will change many times over before the game is finished" (Bauman 1994:12).

Således optræder usikkerheden paradoksalt nok som den eneste sikkerhed i det flydende moderne, og som konsekvens af dette bliver langsigtet planlægning og investering i den fjerne fremtid ifølge Bauman vanskeligt for individet (Bauman 1994:13; Jacobsen 2009:183). Dette forhold gør, at fremtiden er rykket tættere på nutiden. I forlængelse heraf argumenterer Bauman for, at en central forskel mellem det moderne og det flydende moderne er evnen til udsættelse (Bauman 1999). I det moderne samfund blev udsættelse af behov og ønsker opfattet som en moralsk dyd. I modsætning hertil er udsættelse i det flydende moderne et udtryk for personlig utilstrækkelighed, idet der ifølge Bauman sættes krav om øjeblikkelig tilfredsstillelse (Bauman 1999:5). I tråd hermed argumenterer den tyske sociolog Hartmut Rosa for, at samtiden er kendetegnet ved en social acceleration, der medfører en sammentrækning af tiden, hvilket trækker fremtiden ind i nutiden (Rosa 2014:23). Konsekvenserne af dette bliver, at individet i stigende grad får vanskeligere ved at relatere til fremtiden, hvorved nutiden og de handlinger, der foretages heri, tilskrives en større betydning i individets liv (Rosa 2014:23; Leccardi 2012:61f; Cook 2018:3).

Der synes således i de modernitetsteoretiske sociologiske perspektiver at være forskelligartede diagnoser af, hvilken karakter fremtiden har for individet i det senmoderne samfund. Dog fremstår en gennemgående enighed om, at fremtiden som følge af aftraditionaliseringen, individualiseringen og de øgede menneskeskabte risici fremtræder mere usikker og fragmenteret end tidligere. I det følgende sættes disse betragtninger i relation til ungdomslivet og unges transitioner til voksenlivet.

Ungdomslivets transitioner i forandring

I moderniteten udgør ungdommen en central periode af livet. Det er i ungdomsårene, at valg om uddannelse og retning for det kommende arbejdsliv skal træffes. På mange måder er det i denne periode, at store dele af individets identitetsdannelse foregår (Erikson 1971). I moderniteten er ungdommen blevet udstrakt og starter i dag tidligere og slutter senere, end den gjorde i det førmoderne samfund (Illeris et al. 2002:14). Dette skyldes, at uddannelseslængden med overgangen fra industrisamfund til videnssamfund blev øget, hvilket har medført en senere indtræden på arbejdsmarkedet (Walther 2006:121). Ungdomslivets transitioner kan i moderniteten således karakteriseres ved både at være forlængede og præget af frisættelse og afstandardisering (Furlong & Cartmel 2007:35; Walther 2006:120).

I ungdomsforskningen pointeres det, at transitionen fra ungdom til voksenliv har ændret karakter fra i det industrielle samfund at være kendetegnet ved en lineær proces til i dag at være både reversibel og fragmenteret (Walther 2006:121; Pless 2013:7). Disse ændrede transitioner ses også i en dansk kontekst, hvor der i 2021 kun var 14 pct. af de unge, der fortsatte på en videregående uddannelse direkte efter afslutningen af deres ungdomsuddannelse (Danmarks Statistik 2022:2; Danmarks Evalueringsinstitut 2019:2). Dermed vælger flere unge end tidligere at tage en pause mellem deres ungdomsuddannelse og påbegyndelsen af en videregående uddannelse. Med dette beskrives unges transition og livsbane i højere grad som en labyrint (Pais 2003:120) eller som en yo-yo-bevægelse mellem ungdom og voksenliv (Walther 2006:121), hvorved der fremstår at være flere veje man som ung kan vælge i overgangen til voksenlivet. På den ene side giver disse øgede muligheder den enkelte en større frihed til at vælge mellem flere mulige fremtider, mens det på den anden side også stiller større krav til individets evne til at navigere i de mange valgmuligheder (Pless 2013:7). Dette kommer hos unge særligt til udtryk ved en øget opmærksomhed på vigtigheden af at vælge "rigtigt" i forhold til fremtidig uddannelse og arbejde, hvilket kan udmønte sig i en tvivl eller frygt for at vælge forkert (Danmarks Evalueringsinstitut 2015:7; Hutters 2004:149; Pless 2013:8).

Om end unges transition fra barn til voksen i moderniteten kan antage flere veje og betegnes som mere fragmenteret, er transitionen, i tråd med ovenstående udlægning af Becks pointe om biografens institutionelle afhængighed, omgivet af en række institutionelle rammer, som er med til at konstruere en bestemt transitionsproces (Pless & Katznelson 2007:23). I en dansk kontekst er uddannelsessystemet eksempelvis i grove træk bygget op således, at først gennemføres grundskolen, dernæst en ungdomsuddannelse, herunder erhvervsuddannelse og til sidst en videregående uddannelse (Børne- og Undervisningsministeriet 2023a). På den måde kan opbygningen af uddannelsessystemet være med til at guide og sende et signal om den korrekte vej for unge at gå frem til arbejdslivet (Pless & Katznelson 2007:23).

I den danske folkeskole er emnet "Uddannelse og job" obligatorisk fra 0.-9. klasse (Børne- og Undervisningsministeriet 2023b). Formålet med dette emne er at lære eleverne om uddannelses- og arbejdslivet, for at de kan opbygge viden, der kan hjælpe dem med at træffe valg om deres fremtidige liv (EMU 2022). Børn og unge bliver således fra ganske tidlig alder opfordret til at tænke over mulige uddannelses- og karriereveje i livet. Valget af ungdomsuddannelse indikerer for mange allerede en retning for livet og kan anskues som en del af den identitetskonstruktion, der løbende foregår i ungdomsårene (Illeris et al. 2002:60, 67; Juul 2018:295f). Ved afslutningen af ungdomsuddannelsen, hvad end der er tale om en gymnasial eller erhvervsrettet uddannelse, står den unge igen overfor et

valg og en transition til arbejdsmarkedet, en videregående uddannelse eller afholdelse af sabbatår. Således består ungdomsårene af en lang række valg, der skal træffes, hvilket kræver en evne til at se ind i fremtiden og forestille sig forskellige mulige fremtidsscenarier (Prince 2014:697). De unge står således i en særlig fremtidsrettet periode i deres liv og udgør derfor en aktuell målgruppe i studiet af fremtidsforestillinger (Carabelli & Lyon 2016:1124).

Ovenstående danner specialets forståelsesramme og udgør således udgangspunktet for at undersøge, hvilke forestillinger danske unge gør sig om fremtiden set i lyset af de strukturelle forandringer, der er i moderniteten. Formålet er dermed at belyse unges subjektive oplevelser af fremtiden i deres hverdagsliv og herunder de følelser, der knytter sig hertil. Inden specialets problemformulering præsenteres, gives i det følgende en tematisk præsentation af udvalgte dele af den eksisterende forskning på feltet.

Eksisterende forskning

I dette afsnit præsenteres udvalgte dele af den eksisterende forskning om unges forestillinger og forventninger til fremtiden. Litteratursøgningen er foretaget gennem emneordssøgninger i de videnskabelige databaser Scopus, Web of Science, Sociological Abstracts og Den Danske Forskningsdatabase samt gennem Google Scholar, Primo og Bibliotek.dk. I søgningen er der både anvendt engelske og danske søgeord i forskellige kombinationer, der tager afsæt i specialets problemformulering (Bilag 6). Der er anvendt emnebaserede afgrænsninger, således resultater, der omhandler emner som eksempelvis kriminalitet og sygdom, er frasorteret i søgningen. Foruden dette er søgestrategien snowballing i høj grad anvendt, hvor referencer fra relevante artikler og bøger har ledt videre til endnu andre relevante artikler.

Det er ikke hensigten at udlægge et fuldt udtømmende overblik over den eksisterende litteratur. I denne henseende er formålet at præsentere temaer, der er relevante for problemstillingen og herigennem indskrive specialet i det eksisterende forskningsfelt om ungdomsliv, transitioner og unges fremtidsforestillinger. Med udgangspunkt i dette præsenteres den udvalgte eksisterende forskning om unges fremtidsforestillinger i relation til temaerne: 1) Den biografiske og den globale fremtid, 2) Fremtidshorisonter, livsplanlægning og følelser samt 3) Unges fremtidsforventninger.

Den biografiske og den globale fremtid

Der skelnes i den eksisterende forskning om unge og fremtid overordnet set mellem den nære og den fjerne fremtid (Cook 2018; Carabelli & Lyon 2016), hvor det dog ofte ikke er entydigt defineret, hvad

der kategoriseres som henholdsvis nær og fjern fremtid (Cook 2018:3). I en undersøgelse af australske unges forestillinger om fremtiden fremsætter Julia Cook (2018:3) en skelnen, hvor den nære eller kortsigtede fremtid refererer til den biografiske fremtid, som individet forventer at opleve, mens den fjerne og langsigtede fremtid referer til den fremtid, der rækker ud over individets eget liv og retter sig mod opfattelsen af samfundets fremtid. Steven Threadgold refererer til denne adskillelse mellem det biografiske og det globale i unges forestillinger om fremtiden som en "two track thinking" (Threadgold 2012:26). Med dette menes, at unges forestillinger om fremtiden optræder i to parallelle og separate spor, hvorved det også bliver muligt for unge i deres hverdagsliv at distancere sig fra bekymringer om den globale fremtid og i stedet fokusere på deres egen biografiske fremtid (Threadgold 2012:26).

I tillæg til denne todelte skelnen findes i forskningen også en tredeling af, hvordan fremtiden hos unge kan forstås. I en komparativ undersøgelse af unge universitetsstuderende i Storbritannien, Australien og Frankrig skelner Black & Walsh (2019; 2021) mellem mikrofremtid, mesofremtid og makrofremtid. Her består mikrofremtiden af de håb, planer og bekymringer for fremtiden, der opstår ud af de unges hverdagsliv og oplevede livsverden; mesofremtiden inkluderer de begivenheder, der viser sig i horisonten af de unges liv, men som de unge ikke har direkte indflydelse på; og makrofremtiden bevæger sig endnu et skridt væk fra de unges umiddelbare hverdagsliv og består af mere fjerne og abstrakte begivenheder som eksempelvis politik og økonomi samt teknologiske og klimarelaterede forandringer (Black & Walsh 2019:136; 2021:428f).

Disse distinktioner af forestillinger om fremtiden kan siges at tage udgangspunkt i forholdet mellem individ og samfund, og relaterer sig til, hvorvidt fremtidsforestillinger knytter sig til individets egen biografiske fremtid eller samfundets fremtid. I dette speciale vil jeg først og fremmest undersøge de unges forestillinger i relation til deres biografiske fremtid, men også inddrage et mindre fokus på de unges forestillinger om samfundets fremtid. Med dette følger specialet argumentet om, at begge former for fremtidsorienteringer optræder i unges hverdagsliv og derfor er relevante at belyse (Cook 2018:135).

Fremtidshorisonter, livsplanlægning og følelser

Som præsenteret ovenfor kan unge relatere sig til fremtiden på flere niveauer. I det følgende præsenteres forskning om unges forestillinger om den biografiske fremtid. En ofte anvendt analytisk opdeling af unges orientering mod deres biografiske fremtid er distinktionen mellem planer, håb og drømme, som Ann Nielsen finder på baggrund af et kvalitativt studie af norske unge (Nilsen 1999;

Bishop & Willis 2014; Black & Walsh 2021; Ravn 2019; Kogler et al. 2022). Denne distinktion udgør en niveaudeling fra et konkret til et abstrakt niveau (Nilsen 1999:179f). Planer er konkrete og kan ses som individets orientering mod den udvidede nutid; håb er mindre håndgribelige end planer, idet de omhandler begivenheder længere ude i fremtiden; drømme befinder sig i en tidsløs sfære og relaterer sig til den fjerne fremtid med distance til hverdagslivet (Nilsen 1999:181). Studiet finder ligeledes, at de unge har vanskeligt ved at forestille sig den fjerne fremtid, mens de anser det for mere håndgribeligt at planlægge den nærmeste fremtid (ibid.). I et britisk studie af unge 16-20-årige finder Carabelli & Lyon ligeledes, at nogle unge har svært ved at se længere end den udvidede nutid, mens andre helt ønsker at undgå at forholde sig til fremtiden, hvorfor de er optaget af nuet (Carabelli & Lyon 2016:1118, 1124). Fremtiden synes således for de unge vanskelig at forholde sig til, og nogle ser både fremtiden lineært og i fragmenter på samme tid (Carabelli & Lyon 2016:1116f). Endnu anden forskning viser, at unge på samme tid kan være nutids- og fremtidsorienteret (Woodman 2011). Således peger forskningen på, at unge både kan forholde sig til en lang og kortsigtet fremtidshorisont.

I et kvalitativt studie fra Cambodia finder Peou & Zinn (2015:732), at den måde, hvorpå unge forholder sig til fremtiden, har indflydelse på, hvordan de forsøger at planlægge deres fremtid. Her finder de, at de unge har tre måder at tilgå planlægning af fremtiden (ibid.). For det første ses unge, der orienterer sig mod fremtiden med et entreprenørmodus, hvor fremtiden ses som åben og derfor planlægges proaktivt. Dernæst unge, der anser fremtiden som lukket, hvor fremtiden planlægges lineært med fokus på traditionelle rammer. Til slut findes unge, som tilgår fremtiden situationelt, idet fremtiden anskues som ukendt, hvorved der ikke lægges planer (Peou & Zinn 2015:733-736). I lighed hermed finder Brannen & Nilsen i et studie af europæiske unge, at unges planlægning af fremtiden kan antage tre former (Brannen & Nilsen 2002:529f); En gruppe af unge ser fremtiden som uforudsigelig, hvorved der fastholdes et fokus på nuet, og planer for fremtiden udsættes og undgås (*model of deferment*). Dernæst findes en gruppe, der anskuer fremtiden som foranderlig, hvorved planlægningen foretages, så det bliver muligt at ændre den undervejs (*model of adaptability*). Til slut ses unge, der anskuer fremtiden som sikker, hvorfor der udformes langsigtede mål, der stræbes efter (*model of predictability*) (Brannen & Nielsen 2002:530). Således finder den eksisterende forskning, at livsplanlægningen af fremtiden kan antage flere former. I tråd hermed viser anden forskning, at planlægning af fremtiden kan være med til at nedbringe angst for den usikre fremtid, men at de unge ikke anser planer som en sikring af fremtiden (Carabelli & Lyon 2016:1123). Den eksisterende litteratur peger således på, at unge orienterer sig forskelligt mod fremtiden, hvor fremtiden både kan optræde håndgribelig samt mere abstrakt, hvilket har indflydelse på livsplanlægningen.

I kvalitative studier, der omhandler unges forestillinger om fremtiden, lægges der også ofte vægt på de følelser, som de unge forbinder med fremtiden (Treadgold 2012; Bishop & Willis 2014; Cook 2015; Carabelli & Lyon 2016; Black & Walsh 2019). På tværs af litteraturen er der dog ikke enighed om, hvorvidt fremtiden af de unge generelt ses i et pessimistisk eller optimistisk lys. Her kan dog henvises tilbage til Treadgolds førmtalte begreb om two track thinking, idet flere argumenterer for, at unge ofte ser deres egen biografiske fremtid i et optimistisk lys, mens de i højere grad italesætter den fjerne fremtid med større bekymring, eller direkte betegner den som apokalyptisk (Cook 2015:526; Treadgold 2012:25). Andre studier fremhæver, at unge udtrykker forskelligartede følelser som håb, angst, frygt og usikkerhed, både når de forestiller sig deres egen og samfundets fremtid (Black & Walsh 2019:111). De følelser, som de unge forbinder med fremtiden, optræder dog ikke isoleret fra hverdagslivets handlinger. Det beskrives blandt andet, at håb er med til at bringe fremtiden ind i nutiden og derigennem invitere til handling, mens følelser som frygt og angst sætter tempoet i hverdagslivet ned og øger individets refleksion (Carabelli & Lyon 2016:1116). Ligeledes finder andre studier, at især håb kan være en drivkraft i de unges liv i forhold til at opnå det, de ønsker i fremtiden (Bishop & Willis 2014:783; Smith 2017:175). Ydermere finder et kvalitativt studie af britiske gymnasieelever, at særligt elever, der ikke har en klar plan om at skulle på universitet, føler angst og ambivalens i relation til fremtiden, fordi det fremtidige livsforløb opleves som usikkert (Alexander et al. 2020:122). I samme undersøgelse påpeges det, at de unges forestillinger om fremtiden samt de følelser, de forbinder hermed, ændrer sig over tid (Alexander et al. 2020:123).

Med dette ses, hvordan forestillinger om fremtiden kan indeholde emotionelle aspekter, som har indflydelse på handlinger i hverdagslivet. Dermed synes det relevant at undersøge, hvordan følelser kommer til udtryk i unges forestillinger om fremtiden, samt hvordan disse optræder som en del af unges hverdagsliv og livsplanlægning.

Unge fremtidsforventninger

Uddannelse og valget heraf udgør, som fremlagt i problemfeltet, et centralt aspekt i unges liv. I den eksisterende forskning om unges forestillinger og forventninger til fremtiden lægges der i en dansk kontekst hovedsageligt vægt på unges forventninger til uddannelse og arbejdsliv. Undersøgelser fra Center for Ungdomsforskning peger på, at folkeskoleelever i deres orientering mod fremtidig uddannelse og arbejde har et dobbeltrettet fokus, der både retter sig mod muligheden for selvrealisering og udfoldelse af interesse, men også mod et større ønske om sikkerhed (Katznelson og Pless 2006:38; Pless og Katznelson 2007:19). Således argumenteres der her for, at der blandt unge

i både udskolingen og på ungdomsuddannelser er en øget risikobevindthed, hvor forventningerne til uddannelse og arbejdsliv er langt mere realistiske end de tidligere har været (Katznelson og Pless 2006:38, Pless og Katznelson 2007:24; Hutter 2004:208). Dette ses også i den internationale forskning (f.eks. Carabelli & Lyon 2016:1116). Ydermere peger disse studier på, at unge i lang udstrækning anskuer uddannelse som vejen til et lykkeligt liv, og at valget af den rette uddannelse derfor for mange kan virke overvældende og vække en stor tvivl og usikkerhed (Pless og Katznelson 2007:19). Hertil påpeges det i flere studier, at unges forestillinger og drømme om uddannelse og arbejdsliv i høj grad varierer, og at der både er nogle med konkrete planer, nogle med store og ambitiøse drømme samt nogle, der ikke ved, hvad de skal (f.eks. Katznelson et al. 2015:109; Ottosen et al. 2022:89). I forlængelse heraf peger antropolog Anne Mia Steno i sin ph.d.-afhandling om unges orienteringer mod ungdomsuddannelsessystemet på, at unge, der går på en erhvervsuddannelse, har mere konkrete forestillinger og drømme om fremtiden end unge, der går på en almen STX-uddannelse (Steno 2015:258f). Fremtidsforestillingerne mellem de to grupper adskiller sig derved, at unge på erhvervsuddannelserne drømmer om at blive selvstændige og at være noget for andre, mens unge på det almene gymnasium i deres fremtidsforestillinger i højere grad synes at orientere sig mod selvudvikling (Steno 2015:245). Dermed ses en forskel i fremtidsforestillinger på tværs af forskellige grupper af unge.

Danske undersøgelser om unges forventninger og forestillinger til fremtiden anlægger i vid udstrækning et ulighedsperspektiv med fokus på social differentiering. Ofte er målgruppen for undersøgelserne udsatte unge, der står på kanten af samfundet og har en svag tilknytning til uddannelse eller arbejdsmarkedet (f.eks. Görlich et al. 2011; Pless 2013; Mølholt 2017; Thomsen og Bom 2019; Ravn 2019). Foruden dette sætter endnu andre undersøgelser fokus på udskolings elever i folkeskolen, som står overfor at skulle vælge ungdomsuddannelse (f.eks. Katznelson og Pless 2006, Pless og Katznelson 2007:9). Disse undersøgelser centrerer sig derfor også hovedsageligt om unges uddannelsesforventninger og forestillinger om fremtiden i relation til uddannelse og arbejdsliv. Dermed synes der i en dansk kontekst for det første at optræde en manglende viden om unges forestillinger og forventninger til fremtiden i bred forstand og for det andet en manglende viden om de unge, der er kommet et skridt videre i transitionen til voksenlivet og har truffet deres valg om ungdomsuddannelse.

Om end der i de seneste år internationalt er opstået en øget interesse for unges oplevelser af fremtiden (Beckert & Suckert 2021:4), synes fænomenet ”unges fremtidsforestillinger” undersøgt relativt

begrænset i en dansk kontekst. På baggrund af ovenstående udlægning af den eksisterende forskning om unges fremtidsforestillinger ønsker jeg i dette speciale at undersøge forestillinger og forventninger til fremtiden blandt gymnasieelever, som står overfor en ny transition i deres liv. Jeg ønsker med specialet at bidrage med viden om de konkrete forestillinger, forventninger og drømme, som gymnasieelever har til fremtiden samt hvordan unge i en dansk kontekst forsøger at planlægge deres fremtid.

Problemformulering

Med udgangspunkt i ovenstående er hensigten med specialet at dykke ned i de unges subjektive erfaringer og forestillinger om fremtiden, samt hvilken rolle disse spiller i deres hverdagsliv. Ambitionen er således ikke at forudsige de unges fremtid, men at udforske deres fremtidsforestillinger. Dette leder frem til følgende problemformulering:

Hvilke forestillinger, forventninger og forhåbninger har gymnasieelever til fremtiden, og hvordan kommer disse til udtryk i de unges livsplanlægning?

For at skærpe specialets analytiske sigte rettes herunder et fokus på de følelsesmæssige oplevelser og samfundsmæssige normer, der for de unge knytter sig til forestillinger om fremtiden. Derfor er der for at konkretisere problemformuleringen udformet følgende tre forskningsspørgsmål:

- Hvordan beskriver gymnasieelever deres forestillinger om og forventninger til deres fremtid, og hvilke følelser udtrykker de i forbindelse hermed?
- Hvilke samfundsmæssige normer oplever gymnasieelever omkring deres forestillinger om fremtiden?
- Hvilke livsplanlægningsstrategier benytter gymnasieelever for at planlægge deres liv og fremtid?

Specialet er udformet som et kvalitativt studie, der med afsæt i otte individuelle semistrukturerede interviews med afgangselever fra det almene gymnasium undersøger gymnasieelevers forestillinger, forventninger og forhåbninger til fremtiden samt hvordan unge orienterer sig mod fremtiden i form af livsplanlægning. For at få indblik i de unges subjektive forestillinger og forståelser tager specialet afsæt i en kombination mellem en hermeneutisk fortolkende tilgang og en fænomenologisk forstående tilgang. Med udgangspunkt i anvendelsen af en adaptiv tilgang udgøres specialets teoretiske ramme af fire orienterende begreber, der anvendes i en kontinuerlig dialog med empirien.

Begrebsafklaring

I problemformuleringen anvendes termene *forestillinger*, *forventninger* og *forhåbninger*. I specialet forstås begrebet *forestillinger* som de overordnede tanker og idéer, de unge gymnasieelever har om fremtiden. Betegnelsen *forventninger* henviser til det, de unge forventer som sandsynligt i fremtiden.

I modsætningen til forestillinger og forventninger, som i specialet i højere grad forstås som relateret til realistiske fremtidsscenarier, forstås betegnelsen *forhåbninger* som drømme for fremtiden. Forhåbninger er dermed ikke noget, der nødvendigvis relaterer sig til realistiske fremtidsscenarier. Begrebet *livsplanlægning* forstås i specialet som de strategier, gymnasieeleverne anvender til at udforme livsplaner for den forestillede fremtid.

I specialet anvendes både betegnelsen *gymnasieelever* og *de unge* om afgangseleverne fra det almene gymnasium, som udgør målgruppen for dette speciale.

Kapitel 2: Videnskabsteori og design

I dette kapitel præsenteres først specialets videnskabsteoretiske ståsted, hvorefter der følger en præsentation af specialets forskningsdesign.

Hermeneutisk-fænomenologisk afsæt

Det centrale omdrejningspunkt for specialet er at forstå gymnasieelevers forestillinger, forventninger og forhåbninger til fremtiden, som de opleves fra de unges eget perspektiv. Dermed er specialet udformet med et ønske om at give de unge en stemme for at forstå deres handlinger, tanker og følelser. Med afsæt i dette, læner specialet sig op ad et hermeneutisk og fænomenologisk inspireret videnskabsteoretisk ståsted.

Med afsæt i ovenstående er specialets ontologiske udgangspunkt forankret i Hans-Georg Gadamer's filosofiske hermeneutik, hvor forståelse og fortolkning anskues som grundlæggende for *"menneskets væren-i-verden"* (Gilje 2017:135). Med udgangspunkt i Martin Heideggers fænomenologi argumenterer Gadamer dermed for, at menneskets erfaring og forståelse aldrig er forudsætningsløs (Gilje 2017:135; Højberg 2018:301). Mennesket går således til verden med en bestemt forståelseshorisont, der udgøres af forforståelser og fordomme, hvorigennem verden fortolkes (Højberg 2018:301f). På samme måde som jeg tilgår undersøgelsen med en bestemt forståelseshorisont, forudsættes det også, at gymnasieeleverne tilgår verden med en forståelseshorisont. Den forforståelse, som jeg bringer med mig ind i undersøgelsen af gymnasieelevers fremtidsforestillinger, udgøres af mine egne livsbiografiske forforståelser, den eksisterende forskning samt specialets orienterende begreber, der præsenteres i kapitel 4. Disse har udgjort en aktiv del af fortolkningsprocessen (Højberg 2018:320), og har ligeledes dannet afsæt for udformningen af specialets forskningsspørgsmål og interviewguide.

Som beskrevet ovenfor er det ønsket at få indsigt i de unges egne subjektive forestillinger og handlinger i relation til fremtiden, hvorfor der også drages inspiration fra fænomenologiens forstående tilgang. Med dette er der hentet inspiration fra Alfred Schutz' begreb om livsverden, der betegner individets common sense-virkelighed (Rendtorff 2018:275). For at få indsigt i de unges livsverdenserfaringer har jeg særligt i interviewsituationen tilstræbt den fænomenologiske metode epoché (Rendtorff 2018:261), hvorved jeg har forsøgt at sætte mine teoretiske forforståelser i parentes for at kunne møde de unges tanker, oplevelser og følelser i relation til deres forestillede fremtid med åbenhed. I interviewene har jeg således forsøgt at give plads til, at de unge har kunnet udfolde de tanker og refleksioner, som har fremstået meningsfulde for dem. Ligeledes har jeg i analysen tilstræbt

en empirinær fortolkning og meningskondensering forud for den teoretiske fortolkning (Kvale & Brinkmann 2015:270). Med Alfred Schutz' terminologi danner de unges første-ordens-konstruktioner dermed udgangspunktet for specialets anden-ordens-fortolkninger og teoretiseringer (Jørgensen 2008:230). Således ses en dobbelt hermeneutik, idet mine fortolkninger bygger på gymnasieelevernes fortolkede oplevelser af verden (Højberg 2018:317).

Med afsæt i princippet om den hermeneutiske cirkel er fortolkningerne i specialet udformet som en vekselvirkning mellem del og helhed (Højberg 2018:293). Således har jeg både fortolket enkeltdele i interviewene i relation til interviewene som helhed samt fortolket empirien i relation til de orienterende begreber. Det er dermed i horisontsammensmeltningen mellem min og gymnasieelevernes forståelseshorisonter, at mening er blevet skabt, og det har været muligt at opnå en dybere og udvidet forståelse af fænomenet (Højberg 2018:303). I denne sammenhæng har jeg i fortolkningerne af de unges ytringer fulgt hermeneutikkens barmhjertighedsprincip, hvorved jeg i udlægningen og fortolkningen af de unges fortællinger har taget udgangspunkt i informanternes rationalitet, og at deres ytringer fremstår som sande for dem (Gilje 2017:132).

I tråd med Gadammers udlægning af hermeneutikken er det ikke hensigten med specialet at opnå en endegyldig og objektiv sandhed (Højberg 2018:309). Ligeledes skal specialets fortolkninger ses som et blandt flere mulige perspektiver på gymnasieelevers forestillinger om fremtiden, idet fortolkning og forståelse anses som en vedvarende proces (ibid.). Kombinationen af den hermeneutiske og fænomenologiske tilgang anses som mulig, idet begge tilgange tager udgangspunkt i forståelse og fortolkning af subjektets tanker, følelser og oplevelser (Andersen & Koch 2015:241f). Ydermere anses kombinationen som fordelagtig, idet den fænomenologiske åbenhed tilvejebringer indsigt i de unges fremtidsforestillinger og livsplanlægningsstrategier samtidig med, at den fortolkende hermeneutik giver mulighed for at opnå en dybere forståelse af disse gennem teoretisk genfortolkning (Andersen & Koch 2015:250).

Adaptiv teori

I udformningen af specialets forskningsdesign er der draget inspiration fra Derek Layders udlægning af adaptiv teori (Layder 1998). Med denne tilgang ønsker Layder at nedbryde en række eksisterende dualismer i samfundsvidenskaben (Jacobsen 2012:257). I tråd med dette søger jeg i specialet ligeledes at bygge bro mellem induktion og deduktion samt aktør og struktur for på den måde at styrke specialets teoretiseringer (Layder 1998:136). I sin formulering af den adaptive teori, hviler Layder på et kritisk realistisk fundament, hvorved han i høj grad giver forrang til struktur og forklaring

(Jacobsen 2012:258). Nærværende speciale tilslutter sig ikke denne tilgang og vægter med afsæt i den hermeneutiske fortolkende og forstående tilgang i højere grad aktørperspektivet og gymnasieelevernes egne forståelser.

I tråd med den adaptive teori efterstræbes en vekselvirkning mellem induktion og deduktion, hvilket kommer til udtryk i anvendelsen af orienterende begreber som teoretisk fortolkningsramme (Layder 1998:24). Konkret har begreberne dannet afsættet for udarbejdelsen af interviewspørgsmål, ligesom de har været vejledende i organiseringen og fortolkningen af det empiriske materiale under kodnings- og analyseprocessen (Layder 1998:36; Jacobsen 2012:266). Anvendelsen af orienterende begreber har fordret en kontinuerlig vekselvirkning mellem teori og empiri, hvorfor jeg både har fortolket empirien i lyset af teori og forholdt mig åben overfor nye empiriske fund for på denne måde at kunne nuancere de eksisterende orienterende begreber samt i analysen inddrage nye med henblik på teoretisering (Layder 1998:26f). Undersøgelsen af gymnasieelevers forestillinger, forventninger og forhåbninger til fremtiden er således orienteret af eksisterende teori samtidig med, at der efterlades rum til at lade empirien træde frem.

For at kunne indfange kompleksiteten og nuancerne i gymnasieelevers fremtidsforestillinger tilstræbes det i specialet at bygge bro mellem aktør og struktur (Layder 1998:41). På denne måde indsættes gymnasieelevernes forestillinger om fremtiden i en bredere samfundsmæssig kontekst, hvorved det bliver muligt at belyse forholdet mellem de unges livsverden og den strukturelle kontekst de indgår i (Layder 1998:27). Således belyses også, hvordan samfundsmæssige normer kan have indflydelse på de unges forestillinger om fremtiden. Dette forhold mellem aktør og struktur afspejles i udvælgelsen af de orienterende begreber, der både bevæger sig på et systemisk niveau, et handlingsniveau samt et brobyggende niveau (Layder 1998:85; Jacobsen 2012:271).

De orienterende begreber er med baggrund i Layders eklektiske tilgang udvalgt fra forskellige teoretiske perspektiver (Jacobsen 2012:258). Begreberne er udvalgt med afsæt i problemfeltet, den eksisterende forskning samt en bred læsning af sociologisk modernitetsteori. Hazel Markus & Paula Nurius' (1986) begreb om *mulige selver* er hentet fra socialpsykologien. Begrebet om *hverdagsutopier* er udformet med afsæt i teoretiske indsigter fra Agnes Heller (2021) og Zygmunt Bauman (2007). Ulrich Beck & Elizabeth Beck-Gernsheims (2001) begreb *institutionaliseret individualisering* er hentet med inspiration i sociologisk modernitetsteori og ungdomsforskningslitteraturen. Til slut inddrages Anders Fogh Jensens (2009a; 2009b) begreb om *Projektmennesket*, der er udvalgt med baggrund i læsning af modernitetsteori. Disse begreber skal forstås som et baggrundstæppe til specialets problemformulering. Med dette menes, at de

orienterende begreber ikke direkte kan oversættes til de anvendte termer i problemformuleringen, men at de snarere skal forstås som en indirekte vej til at kunne give en fyldestgørende besvarelse af denne. Begreberne og deres konkrete anvendelse vil blive gennemgået i næste kapitel om specialets teoretiske ramme.

Den adaptive teori understøtter med sit dialektiske perspektiv specialets hermeneutisk-fænomenologiske tilgang. Således er den adaptive vekselvirkning mellem induktion og deduktion samt aktør og struktur med til at underbygge den hermeneutiske vekselvirkning mellem del og helhed (Jørgensen 2008:237).

Kapitel 3: Metode

I dette kapitel præsenteres specialets metodiske tilgang til undersøgelsen af gymnasieelevers fremtidsforestillinger og livsplanlægning. Undervejs diskuteres de praktiske implikationer af de metodiske valg, hvortil der løbende inddrages eksempler på konkrete erfaringer, der er gjort undervejs. Afsnittet afsluttes med en samlet vurdering af specialets kvalitet ud fra en række kvalitative kvalitetskriterier.

Udvælgelse og rekruttering af informanter

Målgruppen for specialet er gymnasieelever, der går i 3.g på et alment gymnasium (STX). Dette valg bundes for det første i, at det almene gymnasium er den mest søgte ungdomsuddannelse (Styrelsen for It og Læring 2022:3ff). Dermed kan der opnås et indblik i fremtidsforestillinger blandt den gruppe af unge, der er flest af i Danmark. For det andet er det almene gymnasium ikke på samme måde som erhvervsuddannelser, det tekniske gymnasium (HTX) eller handelsgymnasiet (HHX) rettet mod en bestemt faglig eller erhvervsrettet specialisering (Hutters 2004:19; Illeris et al. 2002:63f). På baggrund af dette forventes det at kunne opnå en bredere indsigt i, hvilke fremtidsforestillinger, -forventninger og -forhåbninger unge har, idet de endnu ikke har valgt en bestemt retning for deres videregående uddannelse og arbejde. For det tredje sættes fokus på elever i 3.g med baggrund i en forventning om, at denne elevgruppe gør sig flere og mere udtalte forestillinger om fremtiden end elever i 1. og 2.g, idet de aktuelt står overfor en transition, hvor de i højere grad konfronteres med valget om, hvilken retning de vil gå fremadrettet. Dette underbygges af den eksisterende litteratur, der finder, at gymnasieelever ved påbegyndelsen af deres ungdomsuddannelse har vanskeligt ved at forestille sig tiden efter gymnasiet (Steno 2015:257).

På baggrund af ovenstående kan udvælgelsen af informanter betegnes som strategisk, idet de udvalgte informanter skal opfylde bestemte karakteristika (Thagaard 2004:55). I praksis har rekrutteringen antaget flere former. For det første har jeg udsendt en mail til samtlige gymnasier i Nordjylland samt enkelte gymnasier i Østjylland, hvor jeg efterspurgte adgang til at rekruttere elever i 3.g (Bilag 1). I denne forbindelse blev mit rekrutteringsopslag (Bilag 2) delt med 3.g-eleverne på to gymnasier. For det andet har jeg kontaktet organisationen Danske Gymnasieelevers Sammenslutning for derigennem at få kontakt til gymnasieelever. Her blev rekrutteringsopslaget delt på to østjyske gymnasier. Disse strategier resulterede samlet set i en rekruttering af seks informanter. Da jeg vurderede, at dette ikke ville udgøre et tilstrækkeligt mættet empirisk grundlag, besøgte jeg som en tredje strategi et gymnasium i Aalborg i en frokostpause, hvor jeg rekrutterede yderligere én

informant. Slutteligt har jeg rakt ud til mit netværk, hvorigennem yderligere en informanter henvendte sig. På baggrund af dette er der i alt rekrutteret otte informanter, som udgør specialets empiriske grundlag.

Da informanterne selv har meldt sig til at deltage, antager samplingen foruden at være strategisk også en tilgængelighedsudvælgelse (Thagaard 2004:56). Dette betyder, at der er risiko for en social skævvridning, idet informanterne sandsynligvis udgør den gruppe af unge med størst overskud til at deltage i et interview. Dermed kan der være risiko for selektionsbias (Riis 2012:355), hvorved specialet kun får indsigter i livsplanlægning og forestillinger om fremtiden fra en bestemt gruppe af gymnasieelever.

De unge, der indgår i specialet, er mellem 18 og 20 år, og der er en relativ ligelig fordeling af køn; henholdsvis fem kvinder og tre mænd. Ligeledes repræsenteres en relativt stor geografisk spredning mellem informanterne, ligesom det også har været muligt at opnå en variation i, hvilke gymnasiale studieretninger de unge har valgt at tage. På baggrund af dette kan specialet opnå indsigter i fremtidsforestillinger og livsplanlægning fra gymnasieelever, der har valgt en naturvidenskabelig, samfundsvidenskabelig og humanistisk studieretning. Dette kan potentielt være med til at bidrage med flere nuancer på tværs af de unges forestillinger om fremtiden. En samlet informantoversigt kan ses i bilag 3.

Semistruktureret livsverdensinterview

For at få en dybdegående indsigt i de enkelte gymnasieelevers subjektive forestillinger om fremtiden set fra deres egne perspektiver anvendes det semistrukturerede livsverdensinterview (Kvale & Brinkmann 2015:49). Denne metode er valgt med henblik på at opnå en detaljeret forståelse af, hvordan gymnasieeleverne tænker, handler og føler i relation til deres fremtid og livsplanlægning. Med afsæt i specialets hermeneutisk-fænomenologiske tilgang skal den viden, der bliver frembragt i interviewet, forstås som et resultat af den specifikke interaktion mellem mig som interviewer og informanten samt mødet mellem vores respektive forståelseshorisonter (Kvale & Brinkmann 2015:53; Gilje 2017:137). Dermed er den viden specialet frembringer også kontekstafhængig (Kvale & Brinkmann 2015:53).

Interviewene er semistrukturerede i den forstand, at de er foretaget med afsæt i en interviewguide, som er udformet med henblik på at være strukturerende for samtalen og samtidig efterlade plads til at afvige fra guiden og forfølge nye perspektiver, som de unge bragte frem undervejs i interviewet (Kvale & Brinkmann 2015:49, 177f). I praksis har dette betydet, at jeg i

interviewsituationen har forsøgt at lade mine umiddelbare teoretiske fortolkninger træde i baggrunden for at give plads til informanternes udlægninger af deres oplevelser og forestillinger om fremtiden. Samtidig har samtalen dog været guidet af interviewspørgsmål, der har været styrende for samtaleens tematikker. I denne forbindelse har jeg på baggrund af interviewets semistrukturerede karakter ikke slavisk fulgt interviewguiden, men tilpasset rækkefølgen og formuleringen af spørgsmålene efter informanten og dennes fortællinger. Undervejs i interviewene benyttede jeg ligeledes fortolkende og specificerende spørgsmål for at sikre, at mine fortolkninger af informanternes svar var i overensstemmelse med deres egne forståelser, og for at følge op på konkrete udsagn (Kvale & Brinkmann 2015:190). Foruden dette har jeg i interviewene ladet mig inspirere af anvendelsen af såkaldte livslinjer, som er brugt i flere studier af unges forestillinger om fremtiden (f.eks. Thomson & Holland 2002), hvilket uddybes nedenfor. Interviewguiden er løbende blevet tilrettet efter erfaringer fra foregående interviews. Efter de første to interviews omstrukturerede jeg således en del af interviewguiden for at sikre et bedre flow i interviewene.

Interviewguide

Interviewguiden, som danner udgangspunktet for interviewene, er opdelt i flere dele og tematikker (Bilag 4). De indledende spørgsmål har haft til formål at åbne op for samtalen samt at afdække gymnasieelevernes alder, bopæl, fritidsinteresser, begrundelser for valget af ungdomsuddannelse og opnå indsigt i deres oplevelse af at gå på et alment gymnasium.

Første del af interviewet har med et eksplorativt sigte haft til formål at få indsigt i gymnasieelevernes overordnede tanker om fremtiden samt deres følelsesmæssige oplevelser i relation hertil. Denne del er derfor ikke informeret af de orienterende begreber. Anden del af interviewguiden er opdelt i tre tematikker og omhandler gymnasieelevernes forestillinger om deres egen biografiske fremtid. Denne del er udformet med afsæt i de orienterende begreber. Det første tema omhandlede gymnasieelevernes forestillinger og forventninger til fremtiden, hvor ønsket har været at få indblik i de mulige fremtider, som informanterne ser, samt hvordan disse er formet af samfundsmæssige normer. Dermed tager dette tema udgangspunkt i de orienterende begreber om *mulige selver* og *institutionaliseret individualisering*. Her brugte jeg, som nævnt ovenfor, livslinjer med tre nedslagspunkter i de unges liv: om et år, om 5 år, og om 10 år. For hvert punkt bad jeg de unge om at forestille sig deres fremtid i relation til uddannelse, arbejde, familieliv og bolig. Dette metodiske greb har på den ene side haft til formål at tilvejebringe en systematik i undersøgelsen af gymnasieelevernes forestillinger om fremtiden, mens det på den anden side også har fungeret som et

holdepunkt for de unges fortællinger (Thomson & Holland 2002:339). Det andet tema i denne del satte fokus på gymnasieelevernes drømme og håb for fremtiden, hvorved dette tema er udformet med afsæt i begrebet om *hverdagsutopier*. Tredje tematik omhandlede de unges livsplanlægning, hvorved spørgsmålene her er formuleret med afsæt i begrebet om *projektmennesket*. I denne anden del af interviewet har jeg i højere grad haft fokus på at lade de teoretiske forforståelser møde den empiriske virkelighed. I den sidste del af interviewet er der åbent spurgt ind til de unges forestillinger og tanker omkring samfundets fremtid. Således bevægede denne del af interviewet sig et abstraktionsniveau op, hvor blikket blev hævet fra de unges forestillinger om deres egen fremtid til i et mere systemisk perspektiv at omhandle deres forestillinger om verdens fremtid. Afslutningsvist indgik en debriefing, hvor jeg samlede op på interviewet, spurgte ind til, om informanten havde noget at tilføje og sikre mig, at det havde været en god oplevelse at deltage (Kvale & Brinkmann 2015:184).

På baggrund af dette består interviewguiden dermed både af teoretiske og ateoretiske spørgsmål. De teoretisk funderede spørgsmål er forsøgt operationaliseret ud fra de orienterende begreber. Eksempelvis er begrebet *projektmennesket* forsøgt indfanget gennem interviewspørgsmålet ”Hvad gør du konkret for at imødekomme dine forestillinger og forventninger til fremtiden?” samt dertilhørende spørgsmål om, hvordan de unge planlægger deres fremtid.

Interviewets rammer

Interviewene varede mellem 58 og 72 minutter og er foretaget på forskellige lokaliteter. Fire af interviewene er således afholdt i gruppelokaler på Aalborg Universitet, mens de øvrige af praktiske hensyn er afholdt online. Valget om at foretage flere af interviewene online skyldes for det første, at flere informanter befandt sig i andre dele af landet, og for det andet, at nogle af de unge fandt det mere tilgængeligt at deltage online. Jeg er i denne forbindelse opmærksom på, at de fysiske og online interviews kan variere fra hinanden. Omvendt har det online interview givet mulighed for at udvide informantgruppen samt gjort interviewet mere tilgængeligt i en travl hverdag (Lo Iacono et al. 2016:1, 5). Ydermere kan det påpeges, at de unge især efter coronapandemien og hjemsendelsen i forbindelse hermed er blevet vant til at foretage samtaler over online platforme, hvorfor forskellen mellem at afholde et interview fysisk og online kan argumenteres for at være mindsket. Muligheden for at have kamera tændt under interviewet medvirkede ligeledes til, at det online interview nærmede sig det fysiske, idet det var muligt at iagttage kropssprog (Lo Iacono et al. 2016:12). I sammenligning med de fysiske interviews oplevede jeg, at det online interview i nogle tilfælde skabte en større trykthed

hos informanterne, idet de, i modsætning til de informanter, der deltog i et fysisk interview, befandt sig derhjemme og dermed i et mere trygt miljø (Lo Iacono et al. 2016:11).

Transskription og kodning

Alle interviews er blevet lydoptaget og efterfølgende transskriberet (Bilag 7). Specialets analyse er tematisk og har fokus på mening, hvorfor der i transskriberingen er lagt vægt på meningen af det sagte (Kvale & Brinkmann 2015:241). Dette betyder, at ordstillingen i nogle tilfælde er ændret, og at halvfærdige sætninger samt ord som ”øh” og ”hm”, der forstyrrer meningen, er udeladt fra transskriptionerne. Gentagelser, længere pauser, betoning af ord, stemmeleje og anden gestik er medtaget i parentes, såfremt disse fremstår som betydningsfulde for fortolkningen af det sagte. Dermed har jeg forsøgt at fastholde en balance mellem skriftsprog og betydning af interaktionerne i interviewsituationen (Kvale & Brinkmann 2015:236). Endvidere har jeg undladt at transskribere de indledende og afsluttende uformelle samtaler, hvorved transskriptionerne starter ved det første egentlige interviewspørgsmål, der vedrører præsentationen af informanten.

Fundamentet for specialets analyse og teoretiseringer skal findes i kodningen af empirien, som er foretaget i softwareprogrammet Nvivo. For at opnå en større fortrolighed med det empiriske materiale har jeg forinden kodningen gennemlæst alle transskriptioner. Inspireret af Layders kodningsprocedure er kodningen foretaget i flere koderunder (Layder 1998:53ff). Den første prækodning er guidet af specialets forskningsspørgsmål samt de orienterende begreber for at danne overblik over væsentlige temaer i empirien (Layder 1998:108f). Jeg har samtidig forholdt mig åbent til de unges fortællinger, hvorved der også er dannet empirinære koder med afsæt i de unges førsteordens-konstruktioner. Dernæst har jeg samlet koderne i provisoriske koder (Layder 1998:54). Den sidste koderunde havde til formål at definere kerne- og satellitkoder som afsæt til specialets analyse (Layder 1998:56). Kodningen er dermed foretaget i en vekselvirkning mellem empiri og orienterende begreber. Slutkodelisten kan ses i bilag 5.

Etiske overvejelser

Specialet er udformet som et kvalitativt studie og omhandler menneskers personlige liv, oplevelser og tanker, hvorfor jeg løbende har forholdt mig til etiske overvejelser i relation til informeret samtykke, fortrolighed og anonymitet samt min rolle som undersøger (Kvale & Brinkmann 2015:107, 113).

Forud for interviewene er der indhentet mundtligt samtykke fra alle informanter (Kvale & Brinkmann 2015:116). I forbindelse hermed er informanterne blevet oplyst om specialets formål, at interviewet ville blive optaget med henblik på transskribering, at de ville blive sikret anonymitet samt at deltagelse er frivilligt, og at de til enhver tid kan trække samtykket tilbage. For at imødekomme kravet om fortrolighed og anonymisering er informanternes navne blevet ændret, og personhenførbare oplysninger som specifikke geografiske steder eller fritidsaktiviteter er enten blevet anonymiseret eller udeladt fra transskriptionerne (Kvale og Brinkmann 2015:117f). I tillæg hertil er lydoptagelserne blevet opbevaret, således de ikke har været tilgængelige for andre.

Både før og under interviewsituationen har jeg været særligt opmærksom på de etiske konsekvenser, der kan være forbundet med den relativt lille aldersforskel (cirka 6 år) mellem mig og informanterne. Således oplevede jeg, at dette i nogle tilfælde var med til at skabe en større tillid og fortrolighed, hvilket bidrog til en større åbenhed hos informanterne. I den forbindelse påpeger Kvale & Brinkmann (2015:119) dog, at informanten som følge af den åbenhed og intimitet, som interviewet tilbyder, kan blive forført og derved dele tanker og oplevelser, de senere kan komme til at fortryde. I forlængelse heraf kan den aldersmæssige nærhed mellem mig og informanterne potentielt have en indflydelse på min professionelle distance til feltet, hvilket ultimativt kan påvirke min evne til at tilgå feltet nuanceret og dermed have indflydelse på resultaternes validitet (Kvale & Brinkmann 2015:120). Jeg har derfor forsøgt at balancere mellem nærhed og distance i interviewsituationen for på denne måde at undgå en for venskabelig tone med informanterne. Endvidere har jeg forsøgt at efterstræbe en bevidst naivitet, for at undgå en for stor indforståethed (Kvale og Brinkmann 2015:51).

Kvalitetskriterier i kvalitative undersøgelser

Da specialet omhandler unges subjektive erfaringer, diskuteres specialets kvalitet i det følgende ud fra de kvalitative kvalitetskriterier om intern validitet, transparens og analytisk generaliserbarhed (Riis 2012:347).

Intern validitet

Den interne validitet omhandler gyldigheden af specialets fortolkninger og resultater i relation til besvarelsen af problemformuleringen (Riis 2012:357). I dette speciale er ønsket at opnå en dybdegående forståelse af gymnasieelevers fremtidsforestillinger og livsplanlægning. Dette er tilvejebragt af valget af det semistrukturerede interview som metode samt den adaptive tilgang, der i samspil med den hermeneutisk-fænomenologiske tilgang åbner op for at tilgå gymnasieelevernes

subjektive livsverdensperspektiv samtidig med at disse fortolkes i lyset af orienterende teoretiske begreber. Således har de metodologiske valg understøttet specialets problemformulering med henblik på at øge den interne validitet.

Ved at operationalisere de orienterende begreber og omsætte dem til interviewspørgsmål har jeg tilstræbt at højne specialets interne validitet ved at sikre, at det undersøgte stemmer overens med hensigten (Kvale og Brinkmann 2015:318). Samtidig gør operationaliseringen det muligt at afsøge anvendeligheden af de orienterende begreber i en empirisk sammenhæng. De orienterende begreber er således værktøjer til at kunne teoretisere over den empiriske virkelighed, hvorved nye teoretiske forståelser kan udvikles (Layder 1998:112). På denne måde bidrager den adaptive tilgang med sin konstante vekselvirkning mellem teori og empiri til både at udfordre de empiriske mønstre og teoretiske forforståelser. Derved øges sandsynligheden for ikke at overse analytiske perspektiver. Valideringen af de empiriske og analytiske fund er således tilstræbt i dialog med de orienterende begreber og eksisterende forskning (Riis 2012:364).

Transparens

Med specialets hermeneutisk-fænomenologiske udgangspunkt følger, at den viden og de fortolkninger, som specialet har produceret, er frembragt intersubjektivt i mødet mellem forforståelser (Gilje 2017:137; Højberg 2018:29). Ligeledes udgør interviewsituation en specifik interaktion, hvor min rolle som interviewer har haft en central indvirkning på den viden, der er skabt heri (Järvinen 2005:29f). Med disse erkendelser vil det således ikke være muligt for andre at opnå en eksakt reproduktion af specialets resultater, idet disse vil medbringe andre forforståelser. På baggrund af dette har jeg i stedet for kravet om reliabilitet lagt vægt på transparens, således at andre læsere kan vurdere undersøgelsens kvalitet og troværdighed (Riis 2012:352ff; Tanggaard & Brinkmann 2015:523). For at opfylde dette har jeg i det ovenstående fremlagt specialets videnskabsteoretiske og metodiske tilgange samt hvordan disse er anvendt i specialet. I tillæg hertil er også vedlagt interviewguide, transskriptioner, slutkodeliste samt en informantbeskrivelse. Med ønske om at tydeliggøre grundlaget for mine fortolkninger udgør brugen af citater fra det empiriske materiale en central del af specialets analyse. Dermed bliver det også muligt for andre læsere at afgøre troværdigheden og kohærens i de fremlagte fortolkninger (Tanggaard & Brinkmann 2015:525).

Analytisk generaliserbarhed

Hensigten med dette speciale er som tidligere nævnt at opnå en dybdegående indsigt i nogle af de aspekter, der kendetegner unge gymnasieelevers fremtidsforestillinger og livsplanlægning. Med afsæt i dette har det således hverken været muligt eller formålet at opnå en statistisk generalisering og repræsentativitet (Riis 2012:355). Derfor tilstræbes i stedet en analytisk generalisering (Antoft og Salomonsen 2012:49; Kvale & Brinkmann 2015:334).

For at opnå en generalisering i analytisk forstand sammenlignes de empiriske fortolkninger kontinuerligt gennem analysen med de orienterende begreber, den eksisterende forskning og nye orienterende begreber. I denne sammenhæng ses den adaptive tilgang særligt anvendelig til at højne den analytiske generaliserbarhed, idet de orienterende begreber netop spiller en aktiv rolle i at tjene som teoretiske støttepiller i analysen af det empiriske materiale (Riis 2012:357). Ved på denne måde at sammenholde analysens resultater med teori og eksisterende forskning tydeliggøres det, hvorvidt specialets resultater også kan gøre sig gældende i andre lignende sammenhænge (Riis 2012:359; Antoft og Salomonsen 2012:49).

Kapitel 4: Teoretisk rammesætning

Orienterende begreber

I dette kapitel præsenteres de fire orienterende begreber, der tilsammen danner specialets teoretiske ramme. Først præsenteres Hazel Markus & Paula Nurius' begreb om *mulige selver*. Dernæst udlægges begrebet *hverdagsutopier* som en syntese mellem begrebsliggørelser fra Agnes Heller og Zygmunt Bauman. Efterfølgende præsenteres Ulrich Beck & Elizabeth Beck-Gernsheims begreb om *institutionaliseret individualisering*. Til slut præsenteres Anders Fogh Jensens begreb om *projektmennesket*. Løbende diskuteres anvendelsen af de orienterende begreber, hvor der til slut følger en diskussion af deres indbyrdes forhold.

Mulige selver

Begrebet om *mulige selver*, på engelsk *possible selves*, er udformet af de amerikanske socialpsykologer Hazel Markus & Paula Nurius og defineres som:

[...] how individuals think about their potential and about their future. Possible selves are the ideal selves that we would very much like to become. They are also the selves we could become, and the selves we are afraid of becoming. (Markus & Nurius 1986:954).

Det mulige selv relaterer sig således til fremtiden i en biografisk forstand, idet begrebet omhandler de selver, man forventer at blive, ønsker at blive eller vil undgå at blive i fremtiden. Forestillingen om det ønskede eller frygtede mulige selv bevæger sig ifølge Markus og Nurius på et ganske konkret og billedligt plan (Markus & Nurius 1986:954). Således giver begrebet mulighed for at belyse gymnasieelevernes konkrete forestillinger og forventninger til deres biografiske fremtid. Her er det væsentligt at påpege, at individets nuværende livssituation har indflydelse på, hvordan han/hun ser sig selv i fremtiden og dermed også på indholdet af de mulige selver samt deres forbindelse til specifikke fremtidsplaner (Markus & Nurius 1986:958). Således finder Markus & Nurius sammen med en kollega eksempelvis, at individer, der lige har oplevet en livskrise, ser deres mulige selv i et mere negativt lys end individer, der ikke har oplevet en livskrise (Markus & Nurius 1986:962). Dette gør det også relevant at belyse gymnasieelevernes nutid for på denne måde at sætte deres forestillede og forventede fremtider i kontekst til deres øvrige livsbiografi.

De mulige selver er også sociale. Dette betyder, at individets forestillinger om dets mulige selver udformes på baggrund af den sociokulturelle og historiske kontekst, de symboler, som

medierne præsenterer, samt de sociale sammenhænge individet indgår i (Markus & Nurius 1986:954). Dermed åbner begrebet op for mere eksplorativt at undersøge den indflydelse medierne samt gymnasieelevernes sociale relationer kan have på, hvordan de forestiller sig fremtiden. Således antager begrebet en mere interaktionistisk position, idet Markus & Nurius også trækker på George H. Meads symbolske interaktionisme og forståelse af forholdet mellem fortid, nutid og fremtid (Markus & Nurius 1986:956).

Forestillingen om fremtidige, mulige selver er med til at igangsætte handling, fordi de både repræsenterer selver, der skal undgås og stræbes mod (Markus & Nurius 1986:955). Samtidig er måden hvorpå individet anskuer sig selv i fremtiden også med til at forme dets selvopfattelse og fortolkning af handlinger i nutiden (Markus & Nurius 1986:956). I forlængelse heraf fremsætter forfatterne, at et positivt muligt selv kan være med til at vække håb i nutiden, mens et negativt muligt selv fremkalder en følelse af at være fanget (Markus & Nurius 1986:963). På denne måde sætter individets forestilling om dets fremtidige selv sig også igennem i hverdagslivet og de handlinger, der foretages heri.

Begrebet om mulige selver knytter sig til realistiske opfattelser af, hvordan individet forventer, at dets liv bliver i fremtiden, hvorved det i specialet anvendes til at sætte lys på den eller de konkrete biografiske fremtider, som gymnasieeleverne forestiller sig eller forventer er mulige. Dermed adskiller anvendelsen af mulige selver sig fra begrebet om hverdagsutopier, idet dette i højere grad henviser til forhåbninger for fremtiden, der ikke nødvendigvis er mulige, men blot ønskværdige, hvilket udfoldes i det følgende.

Hverdagsutopier

Utopier har historisk og teoretisk knyttet sig til store tanker om det ideelle samfund. Det klassiske eksempel er Thomas Mores *Utopia* fra 1516, hvor idéen om utopia blev udbredt (Sargent 2010:2). Begrebet utopi henviser til et fremtidigt bedre sted, der endnu ikke eksisterer. Formuleringen af utopier har i klassisk forstand et samfundsændrende og emancipatorisk sigte, hvorfor begrebet også ofte kobles sammen med politiske idéer og sociale bevægelser (Sargent 2010:5).

Med begrebet *hverdagsutopier* ønsker jeg med afsæt i den ungarske filosof Agnes Hellers forståelse af utopi at trække begrebet væk fra de store samfunds ideologiske og litterære utopier og i stedet sætte fokus på de individuelle drømme, der kan optræde som en del af hverdagslivet. Hos Heller beskrives utopien ikke som en virkelighedsfjern fantasi. I stedet lægges der vægt på, at den udspringer af det nutidige hverdagsliv, som det leves nu og her (Gardiner 2014:166). Andetsteds

formulerer Heller, at: ”Utopier er fostre af indbildningskraften, bundet til tidsbestemte anskuelser og håbets lidenskab. Dystopier er fostre af indbildningskraften, bundet til tidsbestemte anskuelser og frygtens lidenskab” (Heller 2021:18). Hermed ses, hvordan utopien er forbundet med den tid den formuleres i, og at den ligeledes indeholder et fantasifuldt element. Af citatet fremgår det ydermere, at utopien er nært beslægtet med dystopien. Hvor utopien knytter sig en følelse af håb og optimisme, knytter dystopien sig til en følelse af frygt og pessimisme. Hellers begreb om utopi bevæger sig dog på et overordnet niveau, og for at konkretisere utopien inddrages derfor Zygmunt Baumans begreb om utopi.

Inspireret af den tyske marxistiske filosof Ernst Bloch har Bauman udviklet en tredeling af, hvordan utopien har ændret sig i takt med, at samfundet har forandret sig. I det førmoderne samfund var der således tale om en *vildtforvalterutopi*, hvor målet var at fastholde status quo (Bauman 2007:98f; Jacobsen 2015:197). I det moderne samfund ændrede utopien sig til en *gartnerutopi*, hvor målet, gennem regler, var at skabe orden for at opnå kontrol og renhed i verden (Bauman 2007:99). Med opkomsten af det flydende moderne argumenterer Bauman for fremkomsten af en ny distinkt utopi; nemlig *jægerutopien* (Bauman 2007:100). I modsætningen til de tidligere utopier, som begge var kollektive forestillinger om det gode samfund, er jægerutopien knyttet til individets stræben efter det lykkelige liv. Dermed er individet ifølge Bauman i det flydende moderne kun rettet efter individuelle håb, drømme og målsætninger, der helst skal indløses nu og her (Bauman 2007:103). Baumans begreb om jægerutopien kan således siges at være en konkret begrebsliggørelse af, hvordan utopien i det flydende moderne er blevet individualiseret og dermed en opgave, individet selv må realisere. I denne forståelse er fremtiden noget individet aktivt skal jage. Dermed kan Baumans udlægning af jægerutopien forstås som en mere konkret udfoldelse af, hvad der kendetegner hverdagsutopien i samtiden.

På baggrund af ovenstående vil jeg følgelig definere hverdagsutopier som ”små utopier”; dvs. håb og drømme, der ikke nødvendigvis ligner de klassiske, store utopiske samfundskritikker, men i højere grad relaterer sig til de unges egne liv og fremtidsdrømme. Med dette anvendes begrebet i specialet til at indfange de forhåbninger, som unge gør sig om fremtiden. Samtidig ligger dystopien, som beskrevet ovenfor, tæt knyttet til utopien, hvorfor der ligeledes åbnes op for at belyse de unges frygt og bekymringer for fremtiden. Utopien bevæger sig således på et mere drømmende niveau end forestillingen om de mulige selver. Ved at inddrage Baumans forståelse af jægerutopien åbnes op for at forstå, hvordan gymnasieeleverne potentielt set jager individuelle mål og det, de definerer som det lykkelige liv.

Institutionaliseret individualisering

For også at sætte fokus på de samfundsmæssige rammer, som gymnasieeleverne er indlejret i, inddrages Ulrich Beck & Elizabeth Beck-Gernsheims begreb om *institutionaliseret individualisering*. Individualiseringsbegrebet kan betegnes som et af de mest centrale sociologiske begreber, og siden slutningen af 1980'erne har begrebet særligt været anvendt inden for ungdomsforskningen til at indfange forandringer i unges livsforhold (Levinsen 2006:41f).

Hos Beck & Beck-Gernsheim forstås individualisering som en dobbeltrettet proces, hvor der på den ene side sker en løsrivelse fra tidligere bånd som klasse, køn og tradition, mens der på den anden side sker en genindlejring i nye moderne institutioner (Beck & Beck-Gernsheim 2001:2). Med betegnelsen institutionaliseret individualisering tydeliggøres det, hvordan individet på trods af større frihed og flere valgmuligheder stadig er bundet til en uundgåelig afhængighed af institutioner som arbejdsmarkedet, uddannelsessystemet og velfærdsstaten (ibid.). Med denne forståelse retter Beck & Beck-Gernsheim sig hovedsageligt mod et strukturelt niveau, hvor der i høj grad lægges vægt på de overordnede forandringsprocesser i samfundet.

For at forstå, hvordan den institutionelle individualisering sætter sig igennem på individniveau, anvender Beck & Beck-Gernsheim betegnelsen "*a life of one's own*" (2001:22), hvilket indebærer individets stræben efter at skabe og leve et selvstændigt liv, der ikke er begrænset af ydre forhold. I denne henseende bliver individets biografi ifølge forfatterne til en *valgbiografi* (Beck & Beck-Gernsheim 2001:24). Med dette begreb understreges det, at individets biografi ikke længere følger en bestemt standard, men i højere grad er op til individet selv at forme. Når biografien på denne måde er op til den enkelte at skabe, må man som aktør ifølge Beck handle aktivt i sin livsplanlægning (Beck & Beck-Gernsheim 2001:26). Dette betyder, at individuelle valg træder i centrum, hvorved individet i højere grad både stilles til ansvar for dets biografiske valg og fravalg samt fejl og succeser. Dette stiller særlige krav til individet:

If they are not to fail, individuals must be able to plan for the long term and adapt to change; they must organize and improvise, set goals, recognize obstacles, accept defeats and attempt new starts. They need initiative, tenacity, flexibility and tolerance of frustration. (Beck & Beck-Gernsheim 2001:4).

Individet må på en og samme tid være i stand til at planlægge langsigtet og forholde sig tilpasningsdygtigt til skiftende omstændigheder. Denne biografiske opgave, som individet har fået, kan ikke undslippes, idet den institutionaliserede individualisering ifølge Beck ikke kun skaber

valgmuligheder, men også valgtvang (Rasborg 2013:17). På trods af, at individets liv i stort omfang ifølge Beck & Beck-Gernsheim er afhængigt af samfundets institutioner, pålægges ansvaret individet, hvorved: *"how one lives becomes the biographical solution of systemic contradictions"* (Beck 1997b:137). At leve et 'life of one's own' er ifølge Beck & Beck-Gernsheim et ideal, som individet stræber efter, men som ikke er muligt at opnå, idet individet altid vil være afhængigt af samfundets institutioner (Beck & Beck-Gernsheim 2001:23).

Individualiseringsbegrebet er gennem tiden blevet kritiseret for at være for inkonsistent og diffust til empirisk anvendelse (Rasborg 2013:11; Levinsen 2006:48; Katznelson 2004:32). Når jeg alligevel finder perspektivet relevant i en empirisk sammenhæng, er det med afsæt i de potentialer, der lægger i at udbygge de mere subjekt-orienterede aspekter af begrebet, som Beck i mindre grad selv udfolder (Katznelson 2004:70; Levinsen 2006:41). I specialet anvendes begrebet institutionaliseret individualisering derfor til at belyse den indflydelse de samfundsmæssige strukturer og normer kan have på de unges fremtidsforestillinger og livsplanlægning. Begrebet om valgbiografi anvendes i den forbindelse som bindeled mellem det strukturelle niveau og det individuelle handlingsniveau. På denne måde bidrager begreberne med at fastholde et blik for den samfundsmæssige kontekst, som de unge er en del af, samtidig med at blikket for de unge som aktører ikke tabes. Ligeledes finder jeg begrebet særligt anvendeligt til at stille skarpt på den ambivalens, der synes at finde sted mellem en øget valgfrihed på den ene side og øgede krav og bindinger på den anden.

Projektmennesket

Den danske filosof Anders Fogh Jensen fremsætter i bøgerne "Projektsamfundet" (2009a) og "Projektmennesket" (2009b), hvordan samfundet har udviklet sig fra et disciplinærsamfund til et projektsamfund. I denne diagnose henter han inspiration fra Michel Foucaults tanker om disciplinærsamfundet samt Luc Boltanski og Éve Chiapellos analyse om kapitalismens nye ånd (Fogh Jensen 2009b:145). Dermed læner Fogh Jensen sig op ad poststrukturalismen og den franske pragmatisme, om end han også trækker på den eksistentiale fænomenologi ved at referere til Søren Kierkegaard, Jean-Paul Sartre og Martin Heidegger (Fogh Jensen 2009b:10f).

Fogh Jensen definerer projekter som *"noget, man gør nu med henblik på fremtiden"* (Fogh Jensen 2009b:10). Dermed betragtes projekter som fremtidsrettede og kan ud fra dette forstås som handlinger, der foretages i nutiden med henblik på en fremtidig realisering. Ifølge Fogh Jensen er projektorganisering dog ikke blot en måde at handle på, men en måde at leve på. Projektet er i

samtiden ”en bestemt måde at udfolde tid og rum på, at danne relationer på og udføre aktiviteter på” (Fogh Jensen 2009b:16), hvorved hele individets liv gennemsyres af projekter. En central pointe hos Fogh Jensen er, at projektet ikke lader sig gentage, hvorfor det også må planlægges hen ad vejen (Fogh Jensen 2009b:31, 68). Projektet bliver deraf ikke udformet med henblik på gentagelse, men med henblik på at skabe et afsæt til et nyt projekt. Dette betyder, at individerne i praksis må kunne handle opfindsomt på et usikkert grundlag (Fogh Jensen 2009b:38). Således er projektsamfundet kendetegnet ved improvisation, dvs. at der ikke længere er faste regler for, hvordan noget skal gøres, men at handlingerne og projekterne må improviseres (Fogh Jensen 2009b:121).

I projektsamfundet er midlertidigheden et vilkår, hvilket indebærer en grundusikkerhed hos individet (Fogh Jensen 2009b:84). Billedligt beskriver Fogh Jensen, at mennesket i projektsamfundet springer fra isflage til isflage og dermed fra projekt til projekt (Fogh Jensen 2009b:78). For individet medfører det i tillæg til den føromtalte grundusikkerhed også en uro, fordi det kun er muligt at foretage valg mellem midlertidigheder (Fogh Jensen 2009b:128). Denne karakter af midlertidighed kan gøre, at der hos individet opstår en ubestemthed omkring, hvad der bliver til noget, hvilket kan føre til en udskydelse af beslutninger. Dette betyder, at dyrkelsen af det umiddelbart forstående vinder frem, og livet planlægges med fokus på, hvad der vurderes godt nu og her, fordi fremtiden fremstår uforudsigelig og ukendt (Fogh Jensen 2009b:130f). For individet i projektsamfundet handler det derfor om at skabe åbne rum og muligheder. Dermed sættes der med begrebet om *projektmennesket* fokus på to forhold; for det første, at individet retter sig mod fremtiden i form af projekter, og for det andet, at disse projekter udformes med blik for den nære fremtid. Med dette kan projektorienteringen opfattes som en art livsførelse, hvor fremtiden organiseres i projekter. Dermed anvendes begrebet i specialet som indgangsvinkel til at fortolke den måde, hvorpå gymnasieeleverne går til fremtiden og planlægningen heraf.

Teoretisk opsamling og diskussion

De udvalgte orienterende begreber bevæger sig både på tværs af mikro- og makroniveau samt mellem forskellige videnskabsteoretiske traditioner. Dermed anlægges i tråd med den adaptive tilgang en disciplineret eklekticisme (Jacobsen 2012:258). Formålet med at anvende denne mosaik af begreber er at gøre det muligt at belyse kompleksiteten i de unges forestillinger, forventninger og forhåbninger til fremtiden samt de konsekvenser disse har for de unges livsplanlægning. Der er tydelige overlap mellem de orienterende begreber, men jeg vil argumentere for, at de adskiller sig i vægtlægning og fokus i relation til besvarelsen af specialets problemformulering. Begrebet om mulige selv giver

mulighed for at indfange de unges konkrete fremtidsforestillinger og forventninger, hvor begrebet om hverdagsutopier og det dertilhørende begreb om jægerutopien sætter større fokus på drømme, forhåbninger og det gode liv for individet. Begrebet om institutionaliseret individualisering giver mulighed for at sætte fokus på de institutionelle rammer og normer for unges fremtidsforestillinger og livsplanlægning. Med inddragelse af projektmennesket gives en konkret begrebslig forståelse af, hvordan livsplanlægning kan tage form.

Fælles for de valgte orienterende begreber er, at de alle har en grundforståelse af individualiseringen som kendetegnende for samtiden. Dermed er det også denne grundlæggende individualiseringstendens jeg i dette speciale drager inspiration fra i min forståelse og fortolkning af unges forestillinger om fremtiden.

Kapitel 5: Analyse

Analysestrategi og -opbygning

I dette kapitel præsenteres specialets analyse. I forlængelse af specialets adaptive tilgang inddrages foruden de orienterende begreber også øvrige teoretiske perspektiver samt indsigter fra den eksisterende forskning. For at efterleve specialets hermeneutisk-fænomenologiske ståsted samt ønsket om at belyse de unges subjektive oplevelser og forestillinger om fremtiden inddrages i hvert afsnit i de respektive analysedele citater fra det empiriske materiale. Disse citater er udvalgt med henblik på at være eksemplariske for de fremsatte analytiske pointer. Dermed skal citaterne forstås som illustrative eksempler på tendenser, der går på tværs af informanterne.

Analysen består af tre dele, som tager afsæt i problemformuleringen og de dertilhørende forskningsspørgsmål. I analysens første del gives et hovedsageligt fænomenologisk og empirinært indblik i, hvordan gymnasieeleverne oplever fremtiden samt hvilke følelser de forbinder hermed. Hensigten med dette afsnit er at fremhæve de ambivalenser, der knytter sig til orienteringen mod fremtiden samt at give en indledende rammesætning for analysens anden og tredje del. Analysens anden del vil belyse væsentlige tematikker i de konkrete forestillinger, forventninger og forhåbninger gymnasieeleverne har til deres fremtid i relation til uddannelse, arbejde, familieliv og venner. I denne sammenhæng rettes blikket også mod de samfundsmæssige forventninger, de unge oplever der kan være til deres fremtid og fremtidsforestillinger. Til slut følger analysens del tre, som omhandler de unges livsplanlægning. Her sættes fokus på de konkrete strategier, som de unge benytter for at gå deres fremtid i møde. Efter hver analysedel sammenfattes afsnittets centrale analytiske pointer i en delkonklusion.

Specialet er udformet med et ønske om at bidrage med en bred indsigt i gymnasieelevers forestillinger om fremtiden, der rækker ud over forestillinger om og forventninger til uddannelse og arbejdsliv. Efter interviewene med de unge stod det dog klart, at netop disse livsdomæner optræder centralt i de unges forestillinger, hvorfor disse aspekter også vil optræde centralt i analysen.

Del 1: Fremtidsorienteringer og følelser

I denne analysedel udfoldes et hovedsageligt empirinært og deskriptivt indblik i den måde, hvorpå fremtiden og tanker herom optræder i gymnasieelevernes hverdagsliv. Herunder belyses de emotionelle oplevelser, som de unge udtrykker i forbindelse med deres forestillinger om fremtiden. Centralt i de unges fortællinger står emotioner som frygt, tvivl og glæden over frihed, hvorfor det er disse, der i analysen rettes særligt fokus mod. Disse følelser optræder hos de unge sideløbende og i vekselvirkning med hinanden, hvorfor en central analytisk pointe er, at de unge i særlig grad forholder sig ambivalent til fremtiden. For at forstå disse følelsesmæssige oplevelser mere dybdegående fortolkes de med afsæt i nye orienterende begreber: *Social acceleration* (Rosa 2014), samt *kolonisering af fremtiden* og *skæbnesvangre øjeblikke* (Giddens 1996). Disse begreber har på baggrund af de unges første-ordens-konstruktioner vist sig nyttige i at opnå en dybere forståelse for de unges overordnede tanker og følelsesmæssige oplevelser i relation til fremtiden. Ligeledes drages paralleller til det orienterende begreb om *valgbiografi* (Beck & Beck-Gernsheim 2001) samt dele af den eksisterende forskning, der blev præsenteret i specialets indledende kapitel.

Fremtidens sporadiske indtræden i hverdagslivet

Tanker om fremtiden optræder i varierende grad i gymnasieelevernes hverdagsliv. Flere af de unge beskriver, at overvejelser om deres egen fremtid særligt er opstået i løbet af de sidste måneder i takt med, at afslutningen på gymnasiet nærmer sig. Frederik sætter ord på det således:

Lige nu gør jeg [tænker meget på fremtiden, red.]. Altså jeg synes, at lige her i påskeferien, der ramte det mig, da jeg talte sammen, hvor mange skoledage vi har tilbage inden sidste skoledag. Så ramte det mig, at "Okay nu begynder der snart et nyt kapitel". Og efter sommerferien, så ved jeg slet ikke, hvor jeg lige står henne, men forhåbentligt er det et godt sted. (Frederik:9).

Af citatet fremgår det, at tankerne om fremtiden først for nyligt er indtrådt i forbindelse med, at datoen for den sidste skoledag nærmer sig, hvorved afslutningen på gymnasiet bliver mere konkret at forholde sig til. Ligeledes udtrykkes det hos andre, at det kun er i perioder og særligt i takt med, at lærerne er begyndt at italesætte den kommende studentertid, at tanker om fremtiden er opstået (Mathilde:7; Anna:6). I forlængelse heraf beskriver Mikkell, at han oplever, at hverdagen ofte er udfyldt med så mange aktiviteter, at der ikke altid er tid til at tænke på fremtiden, men blot at være i

nuet (Mikkel:8). Det samme ses hos Marie, som fortæller: ”Jeg tror, jeg kører den meget mere dag til dag, uge til uge.” (Marie:9). Endvidere beskriver endnu andre, at tanker om fremtiden optræder i forbindelse med ”[...] store beslutninger som studiet og med at flytte, og hvor man skal hen, og sådan noget med at søge job.” (Emma:9). Dette indikerer, at tanker om fremtiden for de fleste af de unge ikke optræder udpræget i deres hverdagsliv, hvorimod deres fokus i hverdagen i højere grad er rettet mod nuet og mere påtrængende opgaver som eksempelvis afleveringer. På denne måde synes forestillinger om fremtiden derfor at optræde sporadisk i de unges hverdagsliv. I flere af de unges fortællinger fremgår det ligeledes, hvordan de til trods for at beskrive, at de tænker meget på fremtiden, har svært ved at forestille sig det konkrete indhold af den (Anna:8; Emil:11; Frederik:8; Marie:12-13). Adspurgt om, hvor langt de kan forestille sig deres fremtid, svarer størstedelen af de unge, at de kun tænker et par år ud i fremtiden. Den længste tidshorisont optræder hos Mathilde, som fortæller, at hun maksimalt har forestillet sig sit liv 10 år ud i fremtiden (Mathilde:6). Dette stemmer overens med den eksisterende forskning, hvor blandt andre Nilsen (1999) ligeledes finder, at unge orienterer sig mod de nært forestående fremtidsplaner, da disse for de unge er nemmere at forholde sig til.

Tanker om fremtiden retter sig for de unge således først og fremmest mod den forestående tid efter gymnasiet, hvor størstedelen af gymnasieeleverne planlægger at holde et eller to sabbatår, som de fleste forestiller sig skal bestå af at arbejde og flytte hjemmefra (Cecilie:3; Frederik:6; Marie:6; Mathilde:5; Mikkel:7), mens andre også har en plan om at rejse (Anna:6; Frederik:6) eller tage på højskole (Emil:4). Kun en enkelt af de unge har søgt ind på en uddannelse og venter på at blive optaget (Emma:2), mens flere af de andre enten har besluttet sig for, hvilken uddannelse de vil tage eller har gjort sig overvejelser herom.

De unges orientering mod den nære fremtid og fremtidens sporadiske indtræden i de unges hverdagsliv kan fortolkes med udgangspunkt i den tyske sociolog Hartmut Rosa, der beskriver, hvordan det moderne samfund i højere grad end tidligere er præget af øget acceleration (Rosa 2014:20). Med begrebet om *acceleration af sociale forandringer* forsøger Rosa at begribe det stigende tempo, der er i forandringerne af eksempelvis handlemåder, sociale relationer, værdier og viden (Rosa 2014:22f). Dette medfører, at fremtiden opfattes som usikker; hvad der så at sige var sikker viden i dag, kan være ændret i morgen. I relation til de unges orientering mod fremtiden kan dette tolkes at medføre et øget fokus på nuet og de nært forestående begivenheder, idet den fjerne fremtid er forbundet med flere usikkerheder.

Hvad skal jeg nu? - frygten for de frie rammer

Gymnasieeleverne beskriver fremtiden som værende forbundet med uforudsigelighed og uvished. Denne uvished er som beskrevet i ovenstående afsnit for mange knyttet til overgangen fra gymnasiet til et eller flere sabbatår. Cecilie beskriver følelsen af snart at være færdig på gymnasiet således:

Det er skræmmende. Det er meget skræmmende. Nu de første 10 år var man bare i grundskolen, og så kom der et lidt mere frit valg om man ville på handelsskole eller om man ville på almindeligt gymnasium eller om man ville på en HTX eller HF eller om man ville tage en erhvervsuddannelse eller hvad man nu ville [...] hvor at nu står jeg og har alle muligheder i hele verden, og det føler jeg, at det er for mange. Fordi så tænker jeg, at hvad nu hvis jeg vælger det forkerte? [...] Og jeg føler, at det er skræmmende også bare at holde et sabbatår, fordi man ikke nødvendigvis har en fast rutine at skulle stå op til hver dag. (Cecilie:4).

Tiden efter gymnasiet opleves her som skræmmende. Flere af de andre gymnasieelever udtrykker samme oplevelse og forbinder ligeledes afslutningen af gymnasiet med usikkerhed og bekymring (Anna:5; Emil:5; Emma:3; Marie:6). Disse følelser synes både at optræde i relation til den nære fremtid, og når de unge ser længere ud i fremtiden. Mest fremtræden er disse følelser dog i de unges forestillinger om den nærmeste fremtid. Med afsæt i ovenstående citat udtrykkes for det første en frygt for at træffe det forkerte valg og for det andet en frygt for ophøret af faste rutiner og rammer for hverdagen. I dette afsnit udfoldes den sidstnævnte frygt for manglende rammer, hvorefter jeg i næste afsnit vil udfolde frygten for at træffe det forkerte valg.

Gymnasiet fremstår ud fra de unges beskrivelser som billedet på det konkrete, rutineprægede og skemalagte. De beskriver, at hverdagen under deres gymnasietid primært har bestået af at gå i skole, komme hjem og slappe af i et par timer for derefter at lave lektier og afleveringer indtil de skal i seng (Cecilie:4; Frederik:2; Mikkel:6). For mange har skolen optaget meget tid, og størstedelen af de unge i undersøgelsen fortæller, at de går meget op i at gøre det godt i skolen (Anna:4; Emma:3; Frederik:4; Mikkel:2). Dermed har gymnasiet og de aktiviteter, der knytter sig hertil, spillet en stor rolle i de unges hverdagsliv. Med udsigten til, at dette ikke længere skal være deres hverdag, opstår en følelse af frygt for det ukendte. Det er gennemgående blandt de unge, at de forestiller sig den kommende tid efter gymnasiet som markant anderledes end det liv, de har levet indtil nu. Efter afslutningen af gymnasiet er retningen for livet ikke længere forudbestemt, hvilket mange giver udtryk for, at den har været indtil nu. Således har størstedelen af de unge oplevet valget af det almene gymnasium som selvfølgelig og den eneste logiske vej. På denne måde har rammerne for de unges

liv været bundet til en på forhånd fastlagt plan, der nu opleves at ophøre. De unge står dermed aktuelt overfor en overgang fra en fast, rammesat skolegang til en tilværelse, som de i mange henseender oplever, er op til dem selv at definere indholdet af. Således forestiller de unge sig, at tiden efter gymnasiet er præget af en større grad af frihed til selv at vælge, hvad de gerne vil. Denne øgede frihed synes for nogle af de unge at fremkalde en følelse af frygt:

Så det med nu at skulle finde en helt anden person og finde ud af, hvem jeg er på egne ben. Finde ud af, hvem er jeg, uden der står en lærer ved siden af mig og lidt dirigerer og peger på: "Her skal du forbedre dig". Altså det der med at have noget konkret at forholde sig til, det mister jeg jo lidt nu her om et par måneder. (Anna:5-6).

I ovenstående citat beskriver Anna netop, hvordan afslutningen af gymnasiet markerer overgangen til en fremtid, hvor hun i højere grad oplever at må stå på egne ben, hvilket hun videre fortæller, at hun oplever som skræmmende. En mulig tolkning af dette er, at de unge efter at have haft en på mange måder veldefineret identitet gennem hele skolesystemet, nu kastes ud i en søgen efter en ny identitet og måde at leve livet på. På mange måder står forestillingerne om fremtiden, særligt i form af sabbatåret, således i kontrast til oplevelsen af gymnasiet som fastlagt og rutinepræget. Dermed opleves de frie rammer, som de unge i høj grad forbinder med fremtiden og sabbatåret, uforudsigelige. Dette kommer ligeledes til udtryk i en frygt for at vælge forkert, hvilket jeg i det følgende vil uddybe.

Hvad er det rigtige valg? – frygten for at vælge forkert

Som nævnt i ovenstående afsnit udtrykkes det blandt de unge, at det er første gang, de oplever at skulle stå på egne ben og træffe deres egne valg. Særligt når det gælder valg, som opleves at have en afgørende indflydelse på fremtiden, optræder følelser af tvivl og frygt for at vælge forkert. Dette eksemplificeres hos Emma, hvor tvivlen synes at optræde som en fast følgesvend:

Der er altid et eller andet i baghovedet, der nager. Sådan jeg har mulighed for at tage nogle valg, som kommer til at have en indflydelse på min fremtid, og hvordan tager jeg det bedste valg, og hvad er det bedste valg for mig, og hvordan vil jeg helst leve mit liv i fremtiden? Så det er noget jeg tænker rigtig meget over i forhold til, at det jeg kommer til at gøre nu, det er noget, der kommer til at have en konsekvens. (Emma:6).

Det udtrykkes her, at fremtiden i høj grad opleves at afhænge af de valg, der træffes i nutiden. Fremtiden trækker således spor ind i de unges nutid og hverdagsliv. Samtidig illustrerer Emmas refleksioner en generel tendens blandt de unge til at vende ansvaret for valgene indad mod sig selv. Adspurgt om, hvorvidt ansvaret for deres fremtid ligger hos dem selv, svarer de unge, at det "helt sikkert" eller "100 procent" er deres eget ansvar og op til dem selv at forme det liv, de ønsker (Anna:17; Cecilie:19; Emma:20; Frederik:19). Dette tyder på en individualisering af valgprocessen, hvor ansvaret for at træffe de rigtige valg i udstrakt grad vendes mod individet selv. På denne måde pålægges individet både ansvaret for det, der lykkes og det, der ikke lykkes (Beck & Beck-Gernsheim 2001:3f), hvilket kan tolkes at være med til at underlægge individet et pres for at vælge rigtigt. Denne pointe er, som beskrevet i kapitel 1, velkendt i den eksisterende danske ungdomsforskning (bl.a. Katznelson og Pless 2006:49; Hutters 2004:215), og fundene i denne analyse peger således i samme retning på trods af, at der i denne undersøgelse er tale om en ældre gruppe af unge. En sammenligning mellem nærværende undersøgelse og den tidligere forskning kunne tyde på, at tvivlen og oplevelsen af det individuelle ansvar for at vælge den rigtige uddannelse ikke aftager, men måske endda tværtimod bliver større, jo længere i uddannelsessystemet de unge kommer.

I ovenstående citat fra Emma gives der udtryk for, at der med tvivlen følger en konstant vurdering af, hvilke konsekvenser et givet valg vil have i fremtiden. Dette blik for mulige konsekvenser af valg ses også hos flere af de andre unge; eksempelvis Emil, der fortæller, at han oplever, at det, han gør lige nu, er "*dikterende for resten af [hans] liv*" (Emil:11). Dette fokus på de nutidige handlingers konsekvenser kan med Giddens' ord fortolkes som en *kolonisering af fremtiden* (Giddens 1996:12), idet gymnasieeleverne oplever konstant at må navigere i et væld af valgmuligheder. I takt med, at fremtiden på mange måde fremstår mere usikker og risikofyldt, bliver den også et "*territorium af hypotetiske muligheder*" (Giddens 1996:134). På denne måde træffes valg i nutiden ud fra en risikobevisthed, hvor der konstant finder en vurdering af sandsynligheden for risici sted (ibid.). Denne risikobevisthed optræder ifølge Giddens især i forbindelse med det, han betegner *skæbnesvangre øjeblikke*, som markerer øjeblikke, hvor et valg opleves at have en irreversibel karakter (Giddens 1996:135). I denne forbindelse kan særligt uddannelsesvalget betragtes som et skæbnesvangert øjeblik, idet det for flere af gymnasieeleverne opleves som retningsgivende og definerende for deres fremtid. Mest markant ses det hos Anna, der beskriver, at hun ikke kan forestille sig andet, end at "*du læser til én ting, og så er det den uddannelse du har resten af dit liv*" (Anna:11). Uddannelsesvalget beskrives blandt andet som "*tungt*" (Mikkel:6) og "*stort*" (Emma:5). På denne måde oplever de unge valget af uddannelse som afgørende for resten af deres liv, hvorfor

det også for flere er vanskeligt at forestille sig den fjerne fremtid indtil de har valgt, hvilken uddannelse de ønsker (Emil:9).

De unges oplevelse af uddannelsesvalget som skæbnesvangert kan tolkes i lyset af, at størstedelen af de unge ikke ser det som en mulighed at vælge en ny uddannelse efter de har påbegyndt studiet. At droppe ud af en uddannelse og skifte retning i livet synes for flere af de unge at optræde som en nødløsning, hvorfor det for de fleste er centralt at *"ramme rigtigt første gang"* (Mikkel:6). Dette understreger de unges subjektive oplevelse af uddannelsesvalgets irreversible karakter. For nogle af de unge opleves det som et personligt nederlag at skulle vælge en ny uddannelse (Cecilie:20). Et par af de unge beskriver desuden, at de forestiller sig, at de vil opleve det som spild af tid, hvis de tre år inde i et studie opdager, at det er det forkerte valg (Emil:17; Mathilde:7).

Med disse indsigter kan de unges biografi, i tråd med Beck & Beck-Gernsheim (2001), forstås som en valgbiografi, idet de unge tillægger valget en altafgørende betydning for udformningen af deres fremtidige liv. I forlængelse heraf vil jeg med afsæt i de unges konkrete forestillinger om fremtiden dog argumentere for, at valgbiografien ikke kan betragtes som værende frisat for samfundsmæssige normer og institutionelle rammer, men i høj grad er betinget heraf. Dette perspektiv og konsekvenserne heraf uddybes i afsnittet *Den institutionaliserede individuelle livsbane* i analysens del to.

Frihed til at være selvstændig

På trods af, at fremtiden for de unge er forbundet med følelser af frygt, bekymring og tvivl, er fremtiden på samme tid noget de ser frem til. Særligt udsigten til større frihed er noget gymnasieeleverne glæder sig til i fremtiden og særligt i tiden umiddelbart efter gymnasiet:

Men jeg tror, at jeg glæder mig rigtig meget til at komme ud og lave noget, hvor jeg ikke sådan bare skal sidde og have undervisning, men hvor jeg kan komme ud og selv bestemme, hvad jeg skal. (Mathilde:5).

Følelsen af frihed synes for de unge at knytte an til oplevelsen af fremtiden som mindre fastlåst, idet unge forestiller sig, at de efter gymnasiet i større grad selv vil kunne forme deres liv og vælge det, de gerne vil. Dette gør sig både gældende i forhold til sabbatår, arbejde og uddannelse. Som beskrevet tidligere har størstedelen af de unge i undersøgelsen indtil afslutningen af gymnasiet oplevet deres liv som relativt fastlagt. Med afslutningen af gymnasiet optræder som pointeret i afsnittene ovenfor en

større selvstændighed til selv at vælge den fremtidige vej i livet. Dette beskriver Cecilie: *"[...] Så på en måde ser jeg frem til, at jeg kan være lidt mig selv, og jeg selv kan gå ud og vælge noget mere individuelt [...]"*. (Cecilie:5). Med afsæt i dette kan det tolkes, at glæden over forestillingen om fremtidens frihed hænger sammen med den øgede autonomi, som de unge forestiller sig og forventer, at voksenlivet langt hen ad vejen vil bringe med sig.

Ovenstående indikerer en oplevelse af, at fremtiden ligger åben uden umiddelbare begrænsninger for at kunne føre det ønskede liv. Dette ønske om i fremtiden i højere grad at kunne skabe sit eget individuelle liv kan forstås med afsæt i den tidligere præsenterede betegnelse 'A life of one's own' (Beck & Beck-Gernsheim 2001:22). For de unge i denne undersøgelse er der netop en forestilling og et ønske om i fremtiden at leve et liv på deres egne præmisser uden begrænsninger i form af undervisning og ydre krav, hvilket de har oplevet indtil nu. At leve 'ens eget liv' knyttes for de unge i høj grad til udviklingen af deres identitet; der er en stræben efter *"at blive lige præcis den man gerne vil være"* (Frederik:15) og *"at være lidt mere [sig] selv"* (Cecilie:5). På baggrund af dette kan der hos de unge tolkes at være en trang til at skabe deres egen identitet uafhængigt af normer og andres forventninger. Ifølge Beck & Beck-Gernsheim er 'a life of one's own' et ideal, hvorfor det også er urealiserbart (Beck & Beck-Gernsheim 2001:23). Alligevel står forestillingen om at leve 'ens eget liv' centralt for mange af de unge, hvilket fremstår som et motiverende håb for dem. På denne måde ses det, at det ansvar, som de unge oplever, at de har for at forme deres egen fremtid, ikke blot, som ovenfor præsenteret, er forbundet med frygt, men også en glæde over selv at kunne få mulighed for at definere deres egen identitet fremadrettet.

Oplevelsen af en øget selvstændighed og frihed knytter sig for de unge primært til de forestående sabbatår, som ligger mellem gymnasiet og påbegyndelsen af en videregående uddannelse. Sabbatåret ses af flere som en pause, hvor der er mulighed for at prøve sig selv af og finde sig selv (Anna:5-6; Emil:8; Frederik:7). Det er en afgrænset periode, hvor de unge blandt andet forestiller sig, at det er muligt at tage ude at rejse og lave noget mere spontant. Der fremstår dog også blandt gymnasieeleverne en bevidsthed om, at sabbatåret har en afslutning: *"Jeg tror det er fordi jeg lige har brug for nogle år væk fra skole, men jeg skal også tilbage igen på et tidspunkt."* (Frederik:7). Ligeledes udtrykker flere andre, at sabbatåret er en afgrænset periode på 1-2 år. På baggrund af dette kan sabbatåret tolkes som en måde for de unge at træde ud af de institutionelle rammer ved eksempelvis at rejse og tage en pause fra skolen. Det forekommer dog også vigtigt for de unge at vende tilbage til de institutionelle rammer igen ved at tage en uddannelse.

Samfundets fremtid

De ovenstående afsnit har stillet skarpt på de unges følelser og overordnede forestillinger om deres egen fremtid. I dette afsnit vendes blikket kort mod de unges forestillinger og følelser i relation til samfundets fremtid, hvilket er den fremtid, der rækker ud over individets eget liv og relaterer sig til det nationale og globale samfund (jf. Cook 2018:3).

I modsætning til de unges forestillinger om deres egen fremtid, synes forestillingerne om samfundets fremtid at være mere på afstand i de unges hverdagsliv. Flere af de unge udtrykker således, at samfundets fremtid ikke er noget, de tænker over til hverdag, og at det heller ikke er noget, de oplever, har indflydelse på, hvordan de opfatter deres egen fremtid. Dette ses blandt andet hos Anna, der til spørgsmålet om, hvorvidt hun tænker på samfundets fremtid i sin hverdag svarer: *”Nej, jeg vil ikke sige, at det fylder så meget. Lige da krigen brød ud der sidste år, der kunne jeg godt mærke, at det satte sig, men efterhånden så er det kommet lidt mere på afstand.”* (Anna:21). Dette kommer ydermere til udtryk ved, at kun to ud af otte af de unge selv nævner samfundsmæssige problemer i relation til bekymringer og forestillinger om deres egen fremtid (Emil:8-9; Marie:7).

På trods af, at de unge generelt udtrykker, at de ikke i deres hverdagsliv tænker meget på samfundets fremtid, synes der på baggrund af de unges samlede fortællinger at optræde en underliggende tone af, at de generelt opfatter samfundets fremtid i et mere pessimistiske lys end deres egen fremtid. Dette kommer til udtryk ved, at det primært er negative begivenheder som eksempelvis krig, klimaforandringer, den politiske højredrejning i USA og Europa samt negative aspekter af den teknologiske udvikling, der fremhæves. I denne forbindelse nævner flere af de unge, at de oplever, at medierne oftest netop portrætterer de negative begivenheder, og at det kan have en indflydelse på, at de oplever verden og samfundet som i krise (Emil:8; Emma:24; Frederik:21).

På baggrund af dette tyder det på, at de unge generelt fokuserer på deres egen fremtid, mens forestillinger om samfundets fremtid primært optræder periodisk, når de unge konfronteres med verden gennem nyhederne eller sociale medier. Dermed understøtter disse pointer den eksisterende forskning, der ligeledes peger på, at der hos unge optræder en tosporet tænkning, hvor forestillinger om egen fremtid er adskilt fra forestillinger om samfundets fremtid (Threadgold 2012:26). I lighed med Threadgolds undersøgelse af britiske unges opfattelse af fremtiden synes der blandt de unge i denne undersøgelse også at være et generelt mere optimistisk syn på egen fremtid i forhold til samfundets fremtid, om end nogle af gymnasieeleverne både er optimistiske på egne og samfundets vegne.

Delkonklusion

På baggrund af ovenstående kan det konkluderes, at gymnasieeleverne primært giver udtryk for at forholde sig til den nærmeste fremtid. Dette kan i lyset af Rosas teori om social acceleration netop forstås som en konsekvens af, at der i moderniteten sker en sammentrækning af tiden, hvorved fokus bliver på den nærtstående fremtid. Fremtiden fremstår i den forbindelse på mange måder uvis og usikker for de unge. Den ovenstående analyse af de unges følelsesmæssige oplevelser relateret til deres fremtidsforestillinger og -forventninger peger i forlængelse heraf på, at fremtiden for de unge forbindes med en større grad af frihed end de hidtil har oplevet i deres liv. Med forestillingen om et øget mulighedsrum og frie rammer følger hos de unge på en og samme tid både en følelse af frygt og glæde. Dermed kan det tolkes, at fremtiden for gymnasieeleverne i høj grad er forbundet med en ambivalens, hvor glæden over den nyopstået frihed ikke udelukker en overvejende følelse af frygt for selvsamme frihed. Dermed eksisterer følelser som glæde, frygt og tvivl i konstant vekselvirkning med hinanden. Særligt synes ambivalensen at knytte an til det øgede mulighedsrum og de mange valg, som fremtiden opleves at indeholde, hvor valget om uddannelse med afsæt i Giddens kan betragtes som et skæbnesvangert øjeblik, som gymnasieeleverne forbinder med stor frygt.

Del 2: Forestillinger, forventninger og forhåbninger

I denne analysedel præsenteres de centrale temaer, der optræder på tværs af de unges forestillinger, forventninger og forhåbninger til fremtiden. Disse temaer relaterer sig primært til livsdomænerne uddannelse og arbejde, og sekundært til livsdomænerne familieliv og venner. De ambivalente og modsætningsfyldte følelser, der på baggrund af første delanalyse synes at optræde hos de unge, er ligeledes et gennemgående tema i deres forestillinger, forventninger og forhåbninger til fremtiden, hvilket vil blive udfoldet i det følgende. Denne del af analysen trækker hovedsageligt på specialets orienterende begreber *institutionaliseret individualisering* (Beck & Beck-Gernsheim 2001), *mulige selver* (Markus & Nurius 1986) samt *hverdagsutopier*, herunder *jægerutopi* (Bauman 2007). Derudover inddrages også Rosas begreb *acceleration af livstempoet* (Rosa 2014) og Thomas Ziehes begreb om *ontologisering* (Ziehe 1989). Ligeledes drages der løbende paralleller til den eksisterende forskning.

Den institutionaliserede individuelle livsbane – betinget valgbiografi

I størstedelen af de unges forestillinger om fremtiden udtrykkes en institutionel afhængighed, i lighed med den Beck & Beck-Gernsheim (2001:11) beskriver. Således beskriver størstedelen af gymnasieeleverne, at de om 1 år forestiller sig enten at skulle søge ind på en uddannelse eller at være i gang med den valgte uddannelse. Forestillingerne om, hvordan fremtiden ser ud om 5 år, centrerer sig omkring afslutningen af den valgte uddannelse. Det er ligeledes om 5 år, at de unge forestiller sig, at de skal begynde at kigge fremad mod at finde et arbejde og for nogles vedkommende også at skabe en familie. Når gymnasieeleverne forestiller sig livet om 10 år, er det med undtagelse af en enkelt informant, Marie, med en forestilling om, at de på dette tidspunkt har afsluttet deres uddannelse og er tiltrådt arbejdsmarkedet. Det er ligeledes også omkring dette tidspunkt, at de fleste forestiller sig at have stiftet en familie. Anna betegner sine forestillinger som "*den helt klassiske med uddannelse og job, lejlighed og så en kernefamilie*" (Anna:20), og Mikkel forklarer, at han opfatter den rækkefølge som "*forudbestemt*" (Mikkel:11). Udtrykket 'den helt klassiske' kan fortolkes som en metaforisk manifestation af, at der synes at være en internaliseret forventning om, hvilken rækkefølge, der er den korrekte at udforme livet på. En af de unge, Marie, drømmer om at gå en kunstnerisk vej og har svært ved at se sig ind i disse institutionelle rammer og beskriver i sine forestillinger om arbejdsliv og uddannelse sig selv som "*at være relativt meget uden for systemet*" (Marie:17). Dette synes at understrege fastheden i den institutionelle afhængighed (Beck 1997b:130).

Foruden denne tilsyneladende fastlagte kronologi for livsbiografiens udfoldelse synes der også i de unges forestillinger om fremtiden at være en underlæggende fortælling om tempo. Stærkest kommer dette til syne hos Emil:

[...] hvis jeg stod og var 30 år og skulle til at vælge en uddannelse, så kunne det godt være, at det afholdt mig lidt fra at gøre det, fordi jeg ville være bange for, om jeg ville være for gammel til det, eller om jeg ikke skulle lave noget andet, eller om jeg havde brugt min tid til at finde ud af, hvad jeg gerne ville, og om jeg ikke også snart skulle til at have nogle børn. (Emil:12).

Emil fortæller her, at han oplever, at han kan blive for gammel til at tage en uddannelse. I lighed hermed beretter Mikkel en forestilling om, at det ikke er muligt at være under uddannelse på ubestemt tid: *"Og det er også det der med, at selvfølgelig kan man vælge om et par gange, men det er jo ikke sådan, at jeg kan være evighedsstuderende."* (Mikkel:6). Således indikeres det, at valget om og gennemførelsen af en uddannelse opleves at have en udløbsdato. Her kan knyttes en tråd tilbage til analysens tidligere pointe om, at de unge i en vis udstrækning anser sabbatåret som en afgrænset periode af deres liv, der har en forholdsvis naturlig afslutning efter et par år. Tiden kan på baggrund af dette anskues som ressource, der kan opbruges. Der synes således at være en tidsbegrænsning på, hvor lang tid det må tage at vælge og gennemføre en uddannelse. Dette kan med Rosas ord ses som et udtryk for en *acceleration af livstempoet* (Rosa 2014:26), idet de unges livsbiografiske forløb opleves at skulle gennemleves i et øget tempo. I denne forbindelse fortæller nogle af gymnasieeleverne, at de oplever en ydre forventning om at skulle have en plan for deres fremtid. Denne forventning møder de blandt andet fra forældre og omgangskreds, der stiller spørgsmålene: *"Hvad er det så du vil nu?"* og *"Hvad tænker du så med studie?"* (Anna:14; Marie:18) samt i mødet med andre unge, der giver udtryk for allerede at have en plan for, hvad de vil, hvilket kan give en følelse af at være bagud (Cecilie:5). Dermed understreges de unges oplevelse af at skulle relativt hurtigt videre i uddannelsessystemet.

Der forekommer således at være en gennemgående og enslydende struktur i de unges fortællinger om deres forestillinger og forventninger til fremtiden, der i høj grad følger en lineær opfattelse af, hvordan livet skal udformes. Samtidig synes indholdet af denne faste struktur ikke umiddelbart let at definere. De unge oplever en ydre forventning om, at de skal finde en uddannelse og et arbejde, men de udtrykker, som bemærket i analysens første del, at de i høj grad oplever, at det er deres eget ansvar at afgøre, hvilken uddannelse og hvilket arbejde de gerne vil have. Dermed er det op til de unge selv at forme deres fremtidige biografi, men dette opleves at skulle gøres inden for

de gældende samfundsnormer, der henviser til, at der skal vælges en uddannelse for derefter at kunne få et arbejde, der kan lægge fundamentet for at skabe et familieliv. Anna maler her et billede af, at hun oplever, at der på forhånd er nogle kasser man kan vælge fra, men at man selv må sammensætte indholdet af de kasser:

Jeg synes, at der er uendeligt med muligheder. Så det er lige med også at finde ud af, hvor man skal vælge fra. Men nu for eksempel det med boliger [...] hvis nu man snakker lidt metaforisk ud fra det; at taget skal være fra den her kasse (tegner en kasse med hænderne) og murstenene skal være herovrefra, og du har ligesom 8-10 valgmuligheder at vælge mellem, så du har nogle valgmuligheder, men alle de kombinationer du kan lave, dem er der nogen, der har lavet før [...]. (Anna:13).

Denne analogi mellem typehuse og valgmuligheder i livet understreger den ambivalens, der ligger i individualiseringen, som Beck & Beck-Gernsheim beskriver den. På den ene side er individet frisat fra traditioner og klassebestemte livsbaner, men på den anden side er det begrænset af nye institutionelle sammenhænge som eksempelvis uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet (Beck & Beck-Gernsheim 2001:2). I lyset af dette og de unges fortællinger om, hvordan de forestiller sig deres fremtid, vil jeg derfor, som tidligere nævnt, argumentere for, at valgbiografien, som Beck & Beck-Gernsheim omtaler den, kan nuanceres med begrebet *betinget valgbiografi*. Med denne nuancering er målet at indfange og tydeliggøre den ambivalens, der synes at ligge i de unges dobbeltsidet oplevelse af på den ene side at have alle muligheder til at udforme deres liv og fremtid, men på den anden side også oplevelsen af at skulle følge en bestemt livsbiografisk kronologi. På denne måde kan det tolkes, at biografien nærmer sig det, som Beck & Beck-Gernsheim betegner en *normalbiografi* (Beck & Beck-Gernsheim 2001:3), men adskiller sig ved, at de unge har en stærk subjektiv oplevelse af, at de selv må sammensætte deres biografi. På baggrund af dette vil jeg argumentere for, at teoretiseringen om betinget valgbiografi analytisk kan indplaceres mellem begreberne normalbiografi og valgbiografi. Dermed inkorporerer begrebet den netop omtalte ambivalens, der optræder hos de unge, som på den ene side oplever selv at skulle definere deres biografi samtidig med, at de på den anden side oplever at skulle efterleve bestemte forventninger og krav. Med denne teoretisering kan der drages paralleller til øvrig forskning, der ligeledes problematiserer begreberne valgbiografi og normalbiografi ved at pege på, at politiske styringstiltag er med til at fremme en opfattelse blandt unge om, at de skal tage en lige og direkte vej gennem uddannelsessystemet, hvorved de livsbiografiske valg indsnævres (Pless 2013:6; Katznelson et al. 2022:95).

Hvem/hvad kan jeg blive? – om at spejle sig i andre

Som det blev præsenteret indledningsvist i analysedel 1, har de unge gymnasieelever generelt vanskeligt ved at forestille sig det konkrete indhold af deres fjerne fremtid. Dette dels fordi de synes at have fokus på den nære fremtid i form af sabbatåret, og dels fordi de oplever mulighederne for fremtiden som åbne. Alligevel har de unge i varierende grad gjort sig overvejelser om både uddannelse og det efterfølgende arbejdsliv. Her er en vigtig pointe, at der for de unge er en tæt sammenhæng mellem, *hvad* de forestiller sig at blive, og *hvem* de forestiller sig at blive. Dette vil jeg udfolde nærmere i næste afsnit. For nogle er overvejelserne om uddannelse og arbejde konkrete, mens de hos andre i højere grad bevæger sig på idéplan:

Manuskriptforfatter, filminstruktør eller gymnasielærer har jeg også tænkt lidt over. Eller én, der skaber noget. Altså jeg gad virkelig godt at læse noget, for eksempel sociologi eller filosofi, hvor man forsker og skaber noget. (Emil:17).

Citatet illustrerer, at jobønskerne for nogle af de unge peger i forskellige retninger. Dette kan i lyset af analysens indledende pointer ses som et udtryk for, at de unge oplever et væld af valgmuligheder og derfor også har vanskeligt ved at fastsætte sig på noget bestemt. Det kan i forbindelse hermed også fortolkes som et udtryk for, at de unge på nuværende tidspunkt befinder sig i en afsøgningsfase og dermed holder flere muligheder åbne. Dette ses blandt andet hos Frederik, der tydeligst kan forestille sig at blive gymnasielærer, men alligevel giver udtryk for at være åben for andre muligheder:

Det eneste jeg måske kan komme i tanke om, det er nok gymnasielærer. Det er det, der står klarest i forhold til at have læst på universitetet. Men man kan jo blive så meget andet, og jeg ved slet ikke, hvad jeg vil læse. Men gymnasielærer det kunne godt være noget, jeg kunne overveje, men det kan jo være, at der er noget helt andet, der fanger mig. (Frederik:12-13).

Frederik udtrykker en forventning om at skulle på universitetet, efter han har afholdt et eller to sabbatår. Han ved dog ikke, hvad han gerne vil læse, hvorfor han også har vanskeligt ved at forestille sig et konkret arbejde i fremtiden. Det eneste, han kan forestille sig, er jobbet som gymnasielærer. Et andet sted i interviewet fortæller han, at han har haft nogle gode lærere, og at han tror, at han vil trives i et job som dem (Frederik:14). På denne måde kan det tolkes, at Frederik inspireres af sine omgivelser for at danne sig en forestilling om, hvilke uddannelses- og jobmuligheder han har i fremtiden.

Denne tendens til at drage inspiration fra omgivelserne ses også hos de andre unge. Der synes i de unges konkrete uddannelses- og arbejdsforestillinger at tegne sig et billede af, at de unge henter inspiration til uddannelser og job, der er synlige i deres hverdagsliv. Således forestiller tre ud af de otte unge i undersøgelsen sig, at de vil være gymnasielærere eller læse fag på universitetet, som de har fundet interesse for gennem gymnasiet (Emil:17; Frederik:12-14; Marie:10). I forlængelse heraf forestiller de tre unge, der har taget en naturvidenskabelig studieretning, at få et arbejde, der enten relaterer sig til STEM-fag³ (Emma:5; Mikkel:12) eller sundhedsområdet (Cecilie:3). Til slut ønsker to af de unge, der henholdsvis selv har gået til psykolog og har haft psykologi som valgfag i gymnasiet at uddanne sig til psykolog (Anna:11; Mathilde:8). Dette peger på, at de unge i deres forestillinger om fremtiden synes at spejle sig i de omgivelser, de befinder sig i. Denne spejling kan forstås med afsæt i det orienterende begreb om mulige selver. Ifølge Markus & Nurius er de forestillinger, individet gør sig om sig selv i fremtiden, i høj grad sociale og blandt andet formet på baggrund af de sociale sammenhænge, som individet indgår i (Markus & Nurius 1986:954). I en undersøgelse af danske udskolingselevs forestillinger om arbejdslivet finder Katznelson og Pless (2006:41) ligeledes, at eleverne i deres forestillinger om fremtidige jobs henter inspiration fra både hverdagslivet og medierne. Med udgangspunkt i dette vil jeg argumentere for, at de unges forestillinger om arbejdsliv og uddannelse tager afsæt i en *hverdagsspejling*. Med denne betegnelse understreges netop betydningen af de konkrete interaktioner de unge har med potentielle rollemodeller i hverdagslivet. Denne interaktion kan både forgå i det fysiske rum eller gennem medierne. Betegnelsen hverdagsspejling skal forstås i modsætning til de spejlinger, som de unge foretager sig uden for hverdagslivets sfære; dvs. i ekstraordinære situationer uden for det dagligdagsliv, der leves hver dag.

Forestillinger om uddannelse og arbejde - mellem selvrealisering og altruisme

Størstedelen af gymnasieeleverne giver udtryk for, at det vigtigste ved deres fremtidige arbejde er, at det er noget, der interesserer dem:

[...] jeg synes næsten det vigtigste det er, at man synes det er fedt, det man laver, fordi ellers bliver det ikke et særligt fedt liv, hvis du skal stå op hver dag og tænker "Åh jeg gider bare ikke" [...]. (Mathilde:19).

---

³ Forkortelsen STEM refererer til fagområderne Science, Technology, Engineering og Mathematics.

Citatet viser, at arbejdet skal være lystbetonet og meningsfuldt. Det skal give en værdi til livet og være noget, de unge ønsker at bruge tid på. I de unges perspektiv skal arbejdet således udgøre en arena, hvor der er mulighed for at dyrke sine interesser, hvorved arbejdspladsen kan fortolkes at blive opfattet som et sted for selvudfoldelse. Marie beskriver i denne sammenhæng, at drømmescenariet for hende ville være, hvis arbejde og hobby kunne smelte sammen (Marie:16). Der synes i de unges forestillinger og forventninger til arbejdslivet således at være en orientering mod selvrealisering, hvilket også er en tendens, der pointeres i øvrige studier af unges forestillinger og forventninger til arbejdslivet (bl.a. Simonsen og Katznelson 2000:15; Katznelson og Pless 2006:46).

Forestillingen om, at arbejdet skal være interesse- og lystbetonet, kan anskues i forlængelse af de unges forestillinger om og forventninger til deres uddannelse. I de unges beskrivelser, af hvad der er vigtigt for dem, når de skal vælge uddannelse, er det et fællestræk, at uddannelsen først og fremmest skal være interessant. Dette eksemplificeres hos Cecilie: *"Lige nu, der er det meget, at det er noget jeg kan se mig selv i. Det er noget jeg føler, at jeg vil blive glad for, og noget der vil interessere mig"* (Cecilie:14). I citatet illustreres det, at valget af uddannelse således skal afspejle en grundlæggende interesse samt være noget de unge kan se sig selv i. Dette tyder på, at de unge forventer en tydelig identifikation med uddannelsen. Der synes således at være en tendens til en tæt sammenkobling mellem de unges identitet og valget af uddannelse, hvorved uddannelsen kan tolkes som en art forlængelse af identiteten eller måske endda, at uddannelsen bliver identiteten?

Uddannelse og arbejde fremstår således ikke som noget, der skal vælges på baggrund af en rationel kalkule om, hvad der giver den bedste sikkerhed eller løn; således nævnes det nærmest kun en passant af de unge, at jobbet gerne må give en økonomisk stabilitet (Cecilie:14; Emma:18; Frederik:10; Mikkel:12). I stedet lægger de unge i høj grad vægt på interesse som drivkraft for valget af uddannelse og arbejde. Billedligt beskriver Emil, at han hellere vil vælge *"med hjertet"* end at vælge rationelt (Emil:16). Dermed understreges pointen om, at uddannelse og arbejde primært skal give mulighed for, at de unge kan udfolde deres egne interesser, og sekundært skal opfylde et krav om jobmulighed og økonomisk sikkerhed.

Det er i forlængelse af ovenstående gennemgående for de unge, at de i deres forestillinger om det fremtidige arbejdsliv tager afstand fra rutinepræget arbejde:

Altså jeg vil også gerne lave noget, hvor man for eksempel kan forske i noget eller undersøge og være nysgerrig og lave nogle nye ting. [...] Jeg håber ikke, at det bliver sådan, at jeg skal sidde og svare på mails hele dagen. (Frederik:11)

Det ses i citatet, at der er en orientering væk fra et rutinepræget kontorarbejde og i stedet en orientering mod et arbejde, der giver mulighed for nysgerrighed og at kunne "lave nye ting". Dette er gennemgående hos flere af de unge, der udtrykker at de gerne vil have et arbejde, hvor de kan være med til at skabe noget (Emil:17; Emma:10; Mikkel:13). Det er således det regelmæssige, der står i kontrast til det lystbetonede. Der kan i dette tolkes at ligge en stræben efter udvikling og progression og dermed en orientering væk fra stilstand og forudsigelighed. For Anna synes forestillingen om arbejdslivets forudsigelighed dog at indeholde en ambivalens, hvilket ses i denne længere interviewsekvens:

A: [...] det er lidt hårdt at tænke over, at man kommer til at arbejde i så lang tid og man skal stå op hver eneste dag fra 8 til 16 og gøre det samme igen og igen. Så det er også der jeg tænker meget på den der fastlåshed i en bestemt rolle, at jeg kan blive lidt bekymret for, at det kan blive for meget, og at det kan blive for forudsigeligt på en måde, og at man lidt kører død i det [...]

I: Ja, så du er også bekymret for den forudsigelighed, der bliver?

A: Ja, samtidig med at det også er noget jeg ser frem til.

I: Og hvad er det du ser frem til ved den forudsigelighed?

A: Det er, at jeg har noget at forholde mig til, at jeg ved, hvad det er jeg går ind til, og det ikke er sådan, at jeg skal forholde mig til at noget helt nyt [...] Så det er lidt sådan nogle modstridende følelser, jeg har hele tiden, og som jeg lidt hopper mellem hele tiden. (Anna:12)

I interviewsekvensen illustreres på den ene side en frygt for fastlåshed og ensformighed i form af hverdagslivets gentagelser. På den anden side synes den forudsigelighed, som Anna forestiller sig, at arbejdslivet medfører, også at fremkalde en glæde. På denne måde ses en ambivalens i forestillingen om arbejdslivets forudsigelighed, idet denne på en og samme tid vækker glæde over ikke at skulle bekymre sig om overraskelser, men også en frygt for at blive fastlåst. Det er altså for nogle af de unge ikke entydigt, hvorvidt den forestillede forudsigelighed, der potentielt venter længere ude i fremtiden, er noget, der ses frem til eller er noget, der frygtes.

På baggrund af ovenstående kan det tolkes, at de unge i en vis forstand stræber mod forestillingen om det, jeg med afsæt i Markus & Nurius' begreb om mulige selver, vil betegne *det udfoldede selv*. Dette selv indebærer en forestilling om, at der både i arbejdslivet og familielivet er mulighed for at udleve sine interesser. Det udfoldede selv indeholder forestillingen om i fremtiden at

være en person, der griber de muligheder, der byder sig, og dermed ikke lader sig begrænse af eksempelvis familiemæssige bindinger. I modsætning til det udfoldede selv står frygten for forestillingen om *det fastlåste selv*. Dette selv indebærer frygten for at sidde fast i en bestemt rolle eller rutinepræget arbejde, hvor der ikke er mulighed for at kunne udleve sine interesser. Denne frygt optræder hos de unge, når de forestiller sig den langsigtede fremtid.

Et træk, der går igen hos flere af de unge, er desuden ønsket eller forestillingen om gennem deres fremtidige arbejde at kunne gøre en forskel for andre og bidrage til samfundet (Anna:4; Cecilie:15; Mathilde:10):

Og nu også i dag, hvor man ser så mange unge, der kæmper med deres psyke, så tænker jeg, at det er vigtigt, at de har nogen at snakke med. Og det vil jeg gerne bidrage med på en eller anden måde. Og så er psykologi i hvert fald oplagt. (Anna:4).

I citatet giver Anna udtryk for et ønske om gennem arbejdet at kunne hjælpe andre mennesker. Samtidig afspejles også et ønske om at kunne bidrage til samfundet ved at kunne hjælpe med at løse samfundsmæssige udfordringer. Dette kan tolkes som et ønske om at realisere sit selv gennem at være noget og gøre noget for andre. Disse forestillinger om gennem arbejdslivet at kunne hjælpe andre og gøre en forskel vil jeg med afsæt i Markus & Nurius' begreb om mulige selver betegne *det altruistiske selv*. Dette selv indeholder en stræben efter i fremtiden at blive én, der gerne vil hjælpe og gøre noget for andre. Der synes med afsæt i dette således i de unges arbejdsorientering også at være en rettethed mod andre, hvilket indikerer, at forestillingerne om det fremtidige arbejde for flere af de unge ikke entydigt er orienteret mod selvrealisering.

På baggrund af ovenstående optræder der, med afsæt i Markus & Nurius' begreb om mulige selver, på tværs af de unge en forestilling om *det udfoldede selv* og *det altruistiske selv* samt en frygt for *det fastlåste selv*. Denne typologi af mulige selver antager en forholdsvis abstrakt form. Dette kan tolkes som et udtryk for, at de unge gymnasieelever ikke ønsker at låse sig selv fast i deres forestillinger om og forventninger til deres fremtidige mulige uddannelse og arbejde. En anden tolkning kan dog også være, at de unge har vanskeligt ved at danne sig klare billeder af deres fremtidige selv og derfor anvender mere abstrakte formuleringer om, hvem de ønsker og forestiller sig at blive i fremtiden (Markus & Nurius 1986:954). På trods af, at disse mulige selver fremstår abstrakte, udformes de dog også i de unges konkrete forestillinger om mulige jobs i fremtiden. Således kan jobønsker som eksempelvis psykolog, gymnasielærer eller forsker både anskues som en del af *det udfoldede selv* og *det altruistiske selv*.

Hverdagsutopiens dobbelthed

I ovenstående afsnit har jeg belyst gymnasieelevernes forestillinger og forventninger til deres fremtidige uddannelse og arbejde. I dette afsnit vil jeg med afsæt i det orienterende begreb om hverdagsutopier belyse de drømme og forhåbninger, gymnasieeleverne har til fremtiden. Jeg vil herunder argumentere for, at de unges drømme for fremtiden; herunder forestillinger om det lykkelige liv kan opdeles i to; en drøm om selvudfoldelse, hvilken belyses med afsæt i Zygmunt Baumans begreb om *jægerutopi* og drømmen om den faste base, hvilken belyses med Thomas Ziehes begreb om *ontologisering*.

Drømmen om selvudfoldelse

De unges forestillinger om og forventninger til deres fremtid skriver sig på mange måder ind i de drømme, de udtrykker at have om deres fremtid. Der synes således ikke at være en hverken empirisk eller analytisk skarp adskillelse mellem, hvad der for de unge er forestillinger, og hvad der er drømme. Dette ses ligeledes i den eksisterende forskning, som pointerer at unges drømme om fremtiden i stigende grad fremstår realistiske (Carabelli & Lyon 2016; Katznelson & Pless 2006). Som konsekvens af dette optræder der i de unges fortællinger overlap mellem begreberne *mulige selver* og *hverdagsutopi*. Alligevel synes der at træde andre nuancer frem i de unges drømme for fremtiden og det gode liv, når disse belyses gennem Baumans begreb om *jægerutopi* (Bauman 2007).

Adspurgt om, hvilke drømme og håb de har for fremtiden, svarer de unge forskellige variationer af *"At jeg er glad og jeg har et godt liv"* (Cecilie:17). Dermed fremstår det at opnå følelser som lykke, glæde og frihed som en central fremtidsdrøm for flere af de unge (Anna:14; Emma:18; Frederik:17; Marie:16; Mathilde:15). For gymnasieeleverne omhandler frihed blandt andet at kunne gøre det man vil og leve livet, som man vil. Emil forsøger at sætte ord på det således:

[...] men det er så også en frihed som er forstået som friheden til at drømme [...] At jeg ikke er tynget af en følelse af egoisme, hvis jeg foreslår noget og drømmer. Det der med, at jeg er fri til at kunne leve det liv, jeg har lyst til, og leve det alternativt, hvis det er det jeg vil.

(Emil:21)

I citatet fortæller Emil, at frihed for ham indebærer at drømme og at leve det liv, han har lyst til. Ligeledes udtrykkes det, at friheden omfatter det ikke at være tynget af egoisme over at drømme og

eventuelt efterleve disse drømme. Denne følelse af egoisme skal forstås i relation til, at Emil ikke ønsker at være begrænset af et romantisk parforhold, hvor han ikke oplever at have mulighed for at forfølge sine drømme (Emil:13). Ydermere fortæller han, at han ikke ønsker at gå på kompromis med sine drømme, og at han vil gå ”100 procent for det” (Emil:14). Der synes således i disse fremtidsdrømme at være et fokus på selvrealisering samt at undgå forpligtelser og begrænsninger.

I ovenstående afsnit har jeg tydeliggjort, hvordan forestillingen og ønsket om selvrealisering fremtræder som et væsentligt aspekt i de unges forestillinger om arbejde og uddannelse. De unge drømmer om i fremtiden at have et arbejde, hvor de kan udfolde sig selv og deres interesser. Dette har jeg betegnet *det udfoldede selv*. I modsætning hertil står frygten for *det fastlåste selv*. Med Baumans begreb om jægerutopi kan denne drøm om frihed netop forstås som et udtryk for en jagt efter individuel tilfredsstillelse (Bauman 2007:103). Det centrale at forstå ved jægerutopien er, at individet ikke lever hen imod et utopisk endemål, men at det lever *i* en utopi (Bauman 2007:109). Med dette perspektiv kan frygten for *det fastlåste selv* og ønsket om *det udfoldede selv* forstås som et udtryk for, at de unge netop lever i en jægerutopi, hvor ønsket om konstant udvikling og nye oplevelser står centralt. Med begrebet om jægerutopi kan de unges hverdagsutopier forstås som et udtryk for og en afspejling af den usikre modernitet, gymnasieeleverne er indlejret i. Dermed bidrager begrebet til at kontekstualisere de unges forestillinger og ønsker om mulige selver i fremtiden.

Drømmen om afbalancering

Foruden drømmen om frihed står håbet om stabilitet for flere af de unge som en central fremtidsdrøm. Denne drøm relaterer sig til livsdomæner som arbejde, familieliv og venskaber, men fremtræder også som et mere generelt ønske om at kunne skabe en fast base. Dette eksemplificeres hos Cecilie:

Jeg føler, at i fremtiden, så får man et arbejde, som er lidt mere fast end det her [...] nu skal jeg vælge hvad jeg vil, om jeg vil have sabbatår eller om jeg ikke vil, og nu skal jeg vælge uddannelse, så føler jeg at det er rart, at i fremtiden, så er det lidt mere fast det hele... måske har man slået sig ned, håber jeg da. Det kan også godt være, at man ikke gør, men lige nu føler jeg, at det er rart at have et billede af eller prøve at forestille sig det. Også selvom jeg nogle gange tvivler på det. (Cecilie:7).

I citatet fortæller Cecilie, at hun drømmer om, at livet i fremtiden bliver mere fast, og at hun har ”slået sig ned”. Fremtidssceneriet synes at give Cecilie håb for fremtiden, men hun tvivler samtidig

på, at det kommer til at ske. Dermed fremstår forhåbningen om i fremtiden at leve ”*et stille og rolig, stabilt liv*” (Cecilie:8) nærmest som et utopisk scenarie.

Drømmen om, at fremtiden bringer på stabilitet, kan i lyset af citatet samt analysens indledende pointer om, at den nærmeste fremtid for de unge forbindes med usikkerhed og mange valg, fortolkes som en reaktion på og orientering væk fra netop denne usikre tid. Denne fortolkning kan forstås nærmere med den tyske ungdomsforsker Thomas Ziehes teori om kulturelle orienteringsforsøg; herunder særligt begrebet *ontologisering*, der betegner individets orientering mod mening og sikkerhed som følge af den kulturelle frisættelse (Ziehe 1989:19). For de unge i denne undersøgelse kommer orienteringen mod sikkerhed og et fast holdepunkt blandt andet til udtryk i deres drømme om selv at stifte en (kerne)familie samt håbet om i fremtiden at vedligeholde kontakten til deres nuværende familie.

Begrebet om ontologisering synes dog ikke tilstrækkeligt dækkende for de unges drøm om en fast base. Således ses i de unges fortællinger snarere en drøm om og orientering mod balance. Anna udtrykker således: ”[...] *jeg håber og drømmer da om, at jeg kan finde en balance, hvor der både er en glæde i form af familieliv og gode oplevelser på arbejdet og i hverdagen bare.*” (Anna:19). Hun udtrykker her en drøm om balance mellem familieliv og arbejdsliv samt ”*En balance mellem både ro og uro*”, men ligeledes, at hun ser det som et ”*lidt finpudset ideal*” (Anna:19). I forbindelse med at vedligeholde kontakten til deres familie udtrykker flere af de unge et ønske om ikke at flytte for langt væk fra deres familie (Cecilie:9; Frederik:12; Marie:15; Mathilde:9; Mikkel:14). Dette kan ligeledes fortolkes som en balance mellem at opretholde nærhed og distance til familien, idet der også udtrykkes et ønske om, at de ikke skal ”*bo lige ved siden af dem [forældrene, red.]*” (Cecilie:9). Det er dog ikke kun familien, der optræder i de unges drømme om fremtiden. Venskaber står også centralt i de unges forhåbninger til fremtiden:

[...] det er nok det her med, at man har en fast omgangskreds, og har nogle gode venner og har nogle gode relationer til mennesker. At man ligesom har den base. [...] Det med, at man har noget, som man kan søge tilbage til, men også at man har noget man kan gå videre fra på en eller anden måde. (Frederik:10).

Ligesom Frederik giver udtryk for, så fortæller flere af de andre unge ligeledes, at de drømmer om i fremtiden at kunne holde fast i deres nuværende venner samt at kunne få nye venner (Emil:20; Emma:13; Marie:14). På denne måde forekommer venskabet også som en del af drømmen om en fast base, de unge kan bruge som sikkerhedsnet til at udvikle sig fra og vende tilbage til. Frederiks

udlægning af en fast base kan ligeledes fortolkes som et ønske om balance mellem udadvendthed og indadvendthed eller udforskning og tryghed. Med disse empiriske eksempler vil jeg derfor argumentere for, at der kan ses konturerne af en ny kulturel orientering, jeg vil betegne *afbalancering*. Denne afbalancering betegner blandt andet en balance mellem arbejdsliv og familieliv, ro og uro, nærhed og distance samt frihed og en fast base. Afbalanceringen kan betragtes som en hverdagsutopi, idet den fremstår som en drøm og et ideal. Ligeledes indeholder afbalanceringen en iboende ambivalens, idet den grundlæggende betegner en indre spænding mellem sikkerhed og frihed.

Denne hverdagsutopi om *afbalancering* kan anskues i kontrast til jægerutopien og drømmen om konstant selvrealisering og jagten på det gode liv. Dog synes det som om, at de to hverdagsutopier også i nogle tilfælde og for nogle af de unge optræder parallelt og i et ambivalent forhold med hinanden.

Delkonklusion

I denne analysedel har jeg med afsæt i Beck & Beck-Gernsheims begreber om *institutionaliseret individualisering* og *valgbiografi* belyst, hvordan gymnasieelevernes forestillede, fremtidige livsbiografi synes at optræde i en enslydende struktur. Gennem teoretiseringen *betinget valgbiografi* understreges den ambivalens, der ligger i, at de unge på den ene side oplever, at de selv må skabe deres fremtid, men at de på den anden side også oplever en samfundsmæssig norm om at følge en lineær kronologi fra gymnasiet til arbejdsmarkedet. Det fremstår i tillæg hertil tydeligt, at de unge benytter sig af *hverdagsspejlinger*, når de skal afsøge muligheder for uddannelse og arbejde. Ydermere indikerer analysen, at der på tværs af gymnasieelevernes forestillinger om deres fremtidige uddannelses- og arbejdsliv kan ses en forestilling og et ønske om *det udfoldede selv* og *det altruistiske selv* samt en frygt for *det fastlåste selv*. Dette indikerer, at de unges forestillinger om arbejde i høj grad er drevet af forventningen og drømmen om selvrealisering og at hjælpe andre. Gennem Baumans begreb om *jægerutopi* understreges det, at de unges hverdagsutopier er præget af jagten på frihed. I denne forbindelse ses tydelige overlap mellem de unges forestillinger og drømme om fremtiden. Med afsæt i Thomas Ziehes begreb om *ontologisering* udvikles begrebet *afbalancering*, der betegner forhåbningen om i fremtiden at opnå en balance mellem frihed og sikkerhed. Denne drøm om afbalancering kan tolkes som en reaktion på den usikkerhed, de oplever i relation til især den nære fremtid, der består af mange definerende valg. Således understreges gennem denne analysedel ambivalensen mellem individuelle valg og institutionel afhængighed samt ambivalensen mellem jagten på frihed og selvrealisering og drømmen om sikkerhed og en fast base.

Del 3: Livsplanlægning

I denne sidste analysedel præsenteres de strategier, gymnasieeleverne anvender til at planlægge deres liv med henblik på at imødekomme fremtiden. Disse strategier skal forstås som analytisk konstruerede idealtyper, hvorfor de ikke vil forekomme i deres rene form i den empiriske virkelighed. Ydermere er det vigtigt at pointere, at forskellige strategier kan benyttes af den samme person. De tre idealtyper, der på baggrund af det empiriske materiale optræder, er; *kortsigtet livsplanlægning*, *målorienteret livsplanlægning* og *risikoplanlægning*. Derudover optræder, hvad der kan karakteriseres som en overordnet type af livsplanlægning, *provisorisk livsplanlægning*, hvilken går på tværs af de tre øvrige. Denne analysedel tager primært afsæt i empirinære første-ordens-konstruktioner, men drager i teoretiseringerne inspiration fra det orienterende begreb *projektmennesket* (Fogh Jensen 2009b) og Giddens' begreber om *risikobevidsthed* og *kolonisering af fremtiden* (Giddens 1996). Ydermere drages paralleller til den eksisterende forskning.

Kortsigtet livsplanlægning – at vende sig mod nuet

I analysedel I har jeg argumenteret for, at gymnasieeleverne i vid udstrækning orienterer sig mod den nærmeste fremtid. Dette kommer også til udtryk i deres måde at planlægge fremtiden på, hvor de i høj grad ligeledes vender sig mod nuet. Stort set alle de unge anvender en kortsigtet livsplanlægning, hvorved den fremtræder som den hyppigst anvendte strategi. I forlængelse heraf synes der på baggrund af de unges udsagn at optræde tre subkategorier af livsplanlægningsstrategier: *Trinplanlægning*, *grib nuet-planlægning* og *undgående planlægning*. De sidstnævnte to typer tager karakter af ikke-planlægning, men optræder hos de unge som tilsyneladende bevidste måder at forholde sig til og planlægge fremtiden på.

Trinplanlægning

For det første optræder hos de unge et forsøg på at tilgå fremtiden i trin eller etaper. Dette ses eksempelvis hos Mikkel: ”Men det er det med, at man vil hellere tænke kort tid ud i fremtiden. Så for eksempel at tænke på uddannelse frem for at tænke på, hvad vil jeg gerne vil arbejde med ud fra den uddannelse.” (Mikkel:8). Først tager de unge stilling til sabbatåret og de aktiviteter det skal udfyldes med, og derefter rettes opmærksomheden mod beslutningen om uddannelse samt øvrige beslutninger som eksempelvis arbejde. Dermed understreger trinplanlægningen også den lineære opfattelse, som de unge generelt har af livet og fremtiden (jf. afsnittet *Den institutionaliserede individuelle livsbane*). Dette ses ved, at der ligeledes her gives udtryk for, at der er bestemte trin, som livet skal udføres i.

De unge retter sig således efter den kronologiske ydre klokkeid, hvilken i denne sammenhæng strukturerer de unges livsplanlægning. På denne måde kan tiden også anses som en del af den institutionaliserede individualisering, idet denne er institutionaliseret på en måde, der er styrende for de unges livsplanlægning.

I trinplanlægningen rettes individets fokus på én livsbegivenhed ad gangen, hvorved livsplanlægningen kan fortolkes at være drevet af projekter, der udformes i etaper (Fogh Jensen 2009b:67). Aspekter af livet som sabbatår, uddannelse og arbejdslivet føres på den måde som projekter, idet de kan betragtes som springbræt til det næste trin. Dette kommer til udtryk i flere af de unges måder at betragte sabbatåret på (Cecilie:3). Dette eksemplificeres hos Mathilde, der om sit sabbatår fortæller: *"[J]eg tror bare, at jeg kan ikke lade være med at tænke sådan mere på, at jeg også skal kunne bruge det til noget"* (Mathilde:18). Således kan sabbatåret fortolkes som et projekt, der har til formål at åbne dørene til den ønskede uddannelse. Projekterne må i denne forbindelse vælges med omhu, da de skal åbne en sandsynlighed for at kunne føre til det næste projekt (Fogh Jensen 2009b:80). Her optræder desuden et aspekt af midlertidighed i projekterne, idet de unge begiver sig ud i disse aktiviteter i en afgrænset tid med fokus på ét projekt ad gangen (Fogh Jensen 2009b:67).

Trinplanlægningen kan desuden tolkes som en måde, hvorpå de unge forsøger at udskyde fremtiden og de beslutninger, de som beskrevet tidligere giver udtryk for følger i kølvandet herpå. Dette illustreres blandt andet hos Anna: *"Så på den måde har jeg kun taget det første sabbatår og forholdt mig til, og så det andet er lidt skubbet i baggrunden indtil jeg finder ud af, hvordan det er at være alene."* (Anna:9). Ligeledes fortæller Emil, at han først tager stilling til, hvorvidt han vil være familie- eller karriereorienteret, når han *"kommer dertil"* (Emil:15). Denne udskydelse af beslutninger om fremtiden kan ligeledes fortolkes i lyset af Fogh Jensens begreb om projektmennesket. Ifølge Fogh Jensen er det i projektsamfundet, som beskrevet i kapitlet om orienterende begreber, kun muligt at foretage valg mellem midlertidigheder (Fogh Jensen 2009b:128). Dette forhold gør, at individet udskyder beslutninger, idet det er usikkert, hvilke muligheder, der vil vise sig i fremtiden. Ved at rette fokus mod ét trin eller projekt ad gangen kan fremtiden tolkes at fremstå mere overskuelig og håndgribelig. I stedet for at forsøge at begribe hele fremtiden på én gang, deles denne således op i flere etaper. På denne måde fastholdes et fokus på nutiden, og planlægningen antager et kortsigtet perspektiv.

Grib nuet-planlægning

I modsætning til ovenstående trinplanlægning antager grib nuet-planlægning en form af ikke-planlægning. Denne planlægningstype optræder hos et fåtal af de unge, men synes at adskille sig fra de øvrige typer, hvorfor der her gives en kort udlægning af denne. I denne type af planlægning retter de unge sig væk fra fremtiden og udelukkende mod nuet. Til spørgsmålet om, hvad der konkret gøres for at imødekomme de forestillinger og forventninger, der er til fremtiden, fortæller Emil, at det for ham handler om at *"udnytte den frihed man har"* (Emil:22). I tråd hermed fortæller Frederik, at han *"bare lader [sig] drive lidt med"* (Frederik:18). Denne form for livsorientering har en nærmest hedonistisk karakter, idet der ikke stræbes mod et konkret mål, men derimod fastholdes et fokus på nydelse og frihed i øjeblikket.

I denne type af livsplanlægning optræder således en mere afslappet tilgang til fremtiden, hvor der viser sig en åbenhed overfor de muligheder, der opstår i nuet. Således kan denne form for livsplanlægning fortolkes som et udtryk for, at de unge forsøger at undgå bekymringer om fremtiden.

Undgående planlægning

Den sidste underkategori af kortsigtet planlægning er *undgående planlægning*. Denne adskiller sig fra grib nuet-planlægning ved i højere grad at være en bevidst måde at undgå skuffelse i fremtiden. Dette illustreres i Cecilies refleksioner om planlægning af fremtiden:

Man er jo ikke herre over alt, så nogle gange så prøver jeg også på at passe på med ikke at danne mig for stærkt et billede af fremtiden, fordi så bliver jeg lidt "Ej det er nederen", hvis det så ikke bliver sådan. [...] Jeg skal lige huske mig selv på at træde et skridt tilbage og se, hvad der sker først før man planlægger videre. (Cecilie:18-19).

I citatet ses, hvordan Cecilie forsøger at minde sig selv om at undgå at danne sig for stærke forestillinger om fremtiden for ikke at blive skuffet, hvis noget ændrer sig. Ligeledes udtrykkes en opfattelse af, at det planlagte potentielt kan ændre sig, idet det ikke er muligt at have kontrol over alt, der sker. Dette understreger den usikkerhed og ambivalens, de unge forbinder med deres fremtid; intet er sikkert, hvilket kommer til udtryk ved, at der for nogle synes at være en bevidsthed om ikke at lægge for mange langsigtede planer, der med sandsynlighed vil ændre sig. En mulig tolkning kan derfor være, at forestillingerne om fremtiden bevidst holdes åbne for at afværge muligheden for negative følelser og nederlag. Dermed kan denne livsplanlægningsstrategi forstås i lyset af de unges

gennemgribende frygt for at vælge forkert (jf. analysedel 1). Denne foregribende skuffelse kommer også til udtryk de unges sprogbrug om fremtiden. Til spørgsmålet om, hvilke forventninger, der er til fremtiden, svarer Emma eksempelvis, at hun foretrækker at bruge ordet ”håb” fremfor ”forventninger” (Emma:12). Dette kan tolkes som en måde indirekte at sænke presset for at skulle efterleve de forestillinger, der er om fremtiden. Dermed udtrykkes også en bevidsthed om nødvendigheden i at tilpasse sine forventninger, så de stemmer overens med de begivenheder, der reelt udspiller sig.

Således kan der hos flere af de unge ses en tendens til en foregribende skuffelse, der i deres hverdagsliv manifesterer sig som en afstandstagen fra at have faste planer at stræbe efter. At undgå at lægge planer kan tolkes at relatere sig til opfattelsen af, at fremtiden er ukontrollerbar og hurtigt kan ændre sig. På denne måde fastholdes en fleksibel tilgang til fremtiden.

Opsummerende knytter den kortsigtede livsplanlægning og dens tre subkategorier – trinplanlægning, grib nuet-planlægning og undgående planlægning – sig til oplevelsen af fremtiden som uoverskuelig og usikker. På baggrund af dette retter de unge sig i deres planlægning mod den nærmeste fremtid. Således er der et øget fokus på nuet, hvilket blandt andet kan tolkes at være med til at reducere de unges frygt og tvivl om fremtiden samt en måde for de unge at undgå potentiel skuffelse ved ikke at leve op til deres planer. Disse ovenstående analytiske indsigter har visse ligheder med Brannen & Nilsens studie af europæiske unge, hvor de ligeledes finder, at en gruppe af de unge i alderen 18-20 år udtrykker vigtigheden af at leve i nuet, hvorved overvejelserne om fremtiden udskydes (Brannen & Nilsen 2002:521).

Målorienteret livsplanlægning – at vende sig mod fremtiden

I modsætning den kortsigtede livsplanlægning er målorienteret planlægning kendetegnet ved i tillæg til at rette sig mod den nære fremtid også at række længere ud i fremtiden. Dermed planlægges et langsigtet mål, som de unge stræber efter at opnå.

Denne livsplanlægning tager udgangspunkt i ønsket om at have en plan med et endemål, der kan styres efter. Dette mål er for flere af de unge den uddannelse eller det job de ønsker at få:

[J]eg har næsten altid haft sådan nogenlunde en idé om, hvad jeg ville, og jeg tror også det bunder i, at jeg elsker planlægning, og når ting de bare er struktureret ordentligt [...] Jeg

synes i hvert fald, at det er rart at vide, at jeg ligesom kan gå i gang med noget, når jeg er færdig med sabbatår, hvis det er det, jeg vil. (Mathilde:9)

Senere i interviewet giver Mathilde i højere grad udtryk for, at det hun overfor omtaler som idé kan forstås som et mere fast mål: *"Jeg vil også bare gerne videre og i gang, men det er jo nok også fordi igen, at jeg ved, hvad jeg vil [...]"* (Mathilde: 18). Med afsæt i Mathildes samlede fortælling kan det derfor fortolkes, at hun har et relativt fastlagt mål om, hvad hun vil i fremtiden. Oplevelsen af at have et mål for fremtiden kan ud fra ovenstående tolkes at være med til at give en ro og stabilitet i hverdagslivet, idet målet kan være med til at reducere bekymringerne om, hvad fremtiden ellers kunne bringe. Med dette kan målorienteringen fortolkes som et ønske om at opnå kontrol med aspekter af livet i en ellers uforudsigelig verden (Brannen & Nilsen 2002:527). Denne målorientering finder Brannen & Nilsen, som jeg ovenfor har refereret til, også blandt en gruppe af unge i deres studie, som særligt består af unge mænd med en traditionel opfattelse af deres rolle som forsørgere (ibid.). Denne kønsforskel er ikke i dette speciale mulig at underbygge, idet målorienteringen optræder på tværs af begge køn.

For nogen er den målorienterede livsplanlægning mere løs. Dette kommer særligt til udtryk hos de unge, der ikke har en klar forestilling om uddannelse og arbejde. Her tager planerne form som skabeloner og guidelines snarere end fastsatte mål for fremtiden:

Jeg synes også det er fint nok at have nogle idéer om, hvad der skal ske, fordi så har man det lidt som en guideline for, hvad man kan lave ude i fremtiden. Men selvfølgelig også en meget løs guideline, fordi det kan være, at der sker noget helt andet. (Frederik:19)

Disse skabeloner eller guidelines har til formål at fungere som en rettesnor den unge kan følge, hvorved fremtiden synes mere håndgribelig; også på længere sigt. Det er dog her vigtigt for de unge, at denne rettesnor er løst struktureret, således det er muligt at ændre den undervejs. Denne brug af guidelines finder Carabelli & Lyon ligeledes i deres studie af britiske unge i alderen 16-20 år, hvor det pointeres, at klare mål for fremtiden ikke synes at fastlægge fremtiden, men blot får den til at fremstå mere sikker (Carabelli & Lyon 2016:1122f). Således understreges det, at fremtiden på trods af at være guidet af et mål stadig fremstår usikker.

Den målorienteret livsplanlægning relaterer sig dermed til at have en overordnet plan og et mere klart mål for fremtiden. Dette mål, som især kommer til udtryk ved valget af uddannelse, synes at give en overvejende ro i de unges hverdagsliv. På trods af at denne type livsplanlægning strækker sig

længere ud i fremtiden end den kortsigtede livsplanlægning, er der dog ikke tale om mål, der rækker mere end 10 år ud i fremtiden. Dette understreger analysens gennemgående pointe om, at gymnasieeleverne generelt har vanskeligt ved at forestille sig den fjerne fremtid i detaljer.

Risikoplanlægning – at afværge risici

Foruden de to ovenstående idealtyper – kortsigtet livsplanlægning og målorienteret livsplanlægning - kan der identificeres en tredje type af livsplanlægning. Denne livsplanlægning tager afsæt i detaljerede planer, hvor planlægningen angribes aktivt i form af blandt andet informationssøgning samt udformningen af en plan B. Dermed kan denne form for livsplanlægning anskues som en form for *risikoplanlægning*. Emma beskriver her, hvordan hun forsøger at planlægge fremtiden:

Jeg tænker rigtig meget på fremtiden, også økonomisk i forhold til, hvad nu hvis der kommer en eller anden kæmpe regning, som jeg ikke lige havde set for mig, og så også bare at have en opsparing og sætte penge af, lægge budgetter, lave skemaer og holde en kalender over de store ting, jeg skal til. (Emma:9).

I citatet illustreres det, hvordan fremtidige potentielle farer, som eksempelvis økonomiske problemer, foregribes og forsøges afværget gennem detaljeret og proaktiv planlægning. Som argumenteret for i analysens del 1 kan individets konstante risikokalkulering forstås i lyset af Giddens' begreb om kolonisering af fremtiden (Giddens 1996:134). Med afsæt i dette optræder Emmas konkrete handlinger i hverdagslivet som en kolonisering af fremtiden, idet hun gennem planlægningen forsøger at kalkulere og undgå fremtidens risici. I forlængelse heraf kan dette tolkes som et forsøg på at kontrollere fremtiden og derigennem håndtere den usikkerhed, der er forbundet med fremtiden samt den frygt flere udtrykker i forbindelse med at vælge forkert.

Foruden den detaljerede form for planlægning går det også igen blandt nogle af de unge at have en plan B. Udformningen af en alternativ plan optræder særligt i forbindelse med uddannelsesvalget: *"Jeg tror også, at det var umiddelbart efter efterskolen, at jeg tænkte, at det kunne være spændende at have efterskolelærer som et andet valg eller at have det i baghånden, hvis alt andet glipper."* (Anna:20). I citatet illustreres det, at der er en hovedplan, som for Anna er at læse psykologi, men at det er centralt at have noget *"i baghånden"*. Emma fortæller ligeledes, at hun har en plan B, C og D, hvis hun ikke skulle blive optaget på den ønskede uddannelse (Emma:2). At have udformet en alternativ plan, hvis den oprindelige skulle mislykkes, kan tolkes som måde, hvorpå de unge forsøger

at helgardere sig; hvis det ene ikke lykkedes, så er der noget andet at gribe fat i. På denne måde holdes altid en dør åben, hvis en anden skulle lukke sig.

Provisorisk livsplanlægning – at være projektmenneske i en omskiftelig verden

Ligesom det indledningsvist er beskrevet, at fremtiden for de unge opleves som uforudsigelig og usikker, bærer de unges livsplanlægning ligeledes overordnet set præg af en uforudsigelighed og midlertidighed. En plan fremstår for de unge kun 'until further notice'⁴. Dette kommer særligt til udtryk i mange af de unges formuleringer, hvor der ofte optræder et "hvis" eller andre forbehold i deres beskrivelser af, hvad de gerne vil i fremtiden (Frederik:13; Marie:17; Mathilde:8-9). Disse forbehold kan i lyset af Fogh Jensens teori om projektmennesket fortolkes som en måde, hvorpå de unge forsøger at holde mulighederne for deres fremtid åbne (Fogh Jensen 2009b:76ff). Således synes der også hos de unge, der har besluttet sig for, hvilken uddannelse de vil søge ind på at være en åbenhed overfor forandringer i deres planer. Dette ses blandt andet hos Mathilde, der fortæller, at hun har besluttet sig for at læse psykologi, men alligevel udtrykker følgende refleksion: *"Og så ved jeg jo ikke, om det lige pludseligt ender med, at jeg går en helt anden vej og bliver noget andet. Det er jo det, der er sådan lidt... ja uforudsigeligt"* (Mathilde:13). Dette understreger den gennemgående oplevelse af fremtiden som i konstant forandring. Emil konstaterer ligeledes, at han ikke, på trods af forsøget, ser det som muligt at kunne kontrollere fremtiden:

Så selvom jeg prøver at tage et greb om min fremtid og være sådan "Nu kontrollerer jeg dig", så kan jeg det bare ikke. Det fungerer bare ikke sådan, fordi jeg ved jo ikke, hvor mange timer jeg får på en bestemt skole, om jeg bliver nødt til at skifte job, og om jeg overhovedet når at få nok penge til højskolen, og det ene og det andet. (Emil:7).

Gymnasieeleverne synes på baggrund af ovenstående at være tilbageholdende med at fastlægge sig endegyldigt på noget og følge det. Denne midlertidighed i planlægning ses i alle tre typer af livsplanlægningsstrategier; I den kortsigtede livsplanlægning afstår de unge helt fra at definere en fast plan, idet der her er fokus på nuet eller det næstkommende skridt i livet. I den målorienteret planlægning fremstår ligeledes en afstandstagen fra at lægge sig fast på et mål, hvorved et mål kun fremstår som en løs rettesnor. Til slut ses i risikoplanlægningen, hvordan formuleringen af en plan B ligeledes giver mulighed for at holde fremtiden åben.

---

⁴ Dette udtryk er fremsat med inspiration fra Zygmunt Bauman (2000:178).

Med baggrund i Fogh Jensens begreb om projektmennesket udvikles dermed begrebet *provisorisk livsplanlægning*, som har til formål at indfange den overordnede type af livsplanlægningsstrategi, som de unge benytter for at komme mod fremtiden. Det provisoriske kommer til udtryk ved planlægningens åbenhed overfor potentielle forandringer, der kræver en reorganisering af den ellers forelagte livsplan. Ligeledes markerer den provisoriske livsplanlægning en afstandstagen fra opfattelsen af at kunne kontrollere fremtiden, hvorved planlægningen i stedet antager en mere sensitiv tilgang til ændringer. Dette følger Fogh Jensens pointe om, at projektsamfundet netop er kendetegnet ved improvisation, idet projektet ikke lader sig gentage, men må planlægges hen ad vejen (Fogh Jensen 2009b:31,68). De unges synes således at kaste projekter ud i fremtiden, som Fogh Jensen udtrykker det (2009b:10), men disse projekter er åbne for ændringer, hvorved de antager en provisorisk karakter. Med Fogh Jensens begreb om projektmennesket bliver det således muligt at fremhæve den midlertidige karakter, som de unges livsplanlægning synes at være gennemsyret af.

Delkonklusion

På baggrund af ovenstående optræder der på tværs af de unge gymnasieelever i undersøgelsen tre idealtypiske former for livsplanlægning; *Kortsigtet livsplanlægning*, *målorienteret livsplanlægning* og *risikoplanlægning*, som retter sig mod forskellige tidshorisonter. I den kortsigtede livsplanlægning er de unges fokus hovedsageligt på nuet og den nærtstående fremtid, hvilken indebærer det næste år. I den målorienteret livsplanlægning retter de unge sig mod en længere fremtidshorizont, hvor målet om en bestemt uddannelse danner udgangspunkt for motivation i hverdagslivet. Til slut er risikoplanlægning kendetegnet ved både at rette sig mod den kortsigtede og langsigtede horisont. Alle tre typer af livsplanlægning har det fælles formål at mindske fremtidens usikkerhed, hvilket dog gøres på tre distinkte måder. De unge benytter sig til en vis grad alle former for livsplanlægningsstrategier, hvor nogle er mere udtalt hos nogen end andre. Dette kan tolkes som et udtryk for, at de unge har et ambivalent forhold til fremtiden og deraf også til deres planlægning af denne.

Uanset, hvilken type af livsplanlægning de unge anvender, antager den en form af *provisorisk livsplanlægning*, hvilket understreger livsplanlægningens midlertidighed. Samtidig understreger den provisoriske karakter de unges afstandstagen fra at fastlægge sig på en bestemt fremtid, hvorved fremtiden konstant holdes åben.

Kapitel 6: Diskuterende konklusion

Formålet med nærværende speciale har været at undersøge danske gymnasieelevers forestillinger, forventninger og forhåbninger til fremtiden samt de livsplanlægningsstrategier, de unge anvender for at imødekomme fremtiden. Det har i forbindelse hermed været et centralt ønske at få indblik i gymnasieelevers subjektive forestillinger om fremtiden samtidig med at kunne fortolke disse i lyset af den samfundsmæssige kontekst. Specialet har på baggrund af dette undersøgt følgende problemformulering:

Hvilke forestillinger, forventninger og forhåbninger har gymnasieelever til fremtiden, og hvordan kommer disse til udtryk i de unges livsplanlægning?

Denne problemformulering er belyst gennem følgende forskningsspørgsmål, der har haft til formål at skærpe specialets analytiske fokus:

- *Hvordan beskriver gymnasieelever deres forestillinger om og forventninger til deres fremtid, og hvilke følelser udtrykker de i forbindelse hermed?*
- *Hvilke samfundsmæssige normer oplever gymnasieelever omkring deres forestillinger om fremtiden?*
- *Hvilke livsplanlægningsstrategier benytter gymnasieelever for at planlægge deres liv og fremtid?*

Specialet er udformet som et kvalitativt studie og har på baggrund af problemformuleringen taget afsæt i en hermeneutisk-fænomenologisk videnskabsteoretisk position. Ligeledes har specialet draget inspiration fra den adaptive teori, hvor der kontinuerligt er foretaget en vekselvirkning mellem induktion og deduktion, empiri og teori samt aktør- og strukturperspektiv. Det empiriske grundlag for specialet er otte individuelle semistrukturerede livsverdensinterview med gymnasieelever, der går i 3.g og dermed er ved at afslutte deres ungdomsuddannelse.

På baggrund af analysen kan det konkluderes, at gymnasieeleverne hovedsageligt er orienteret mod nuet og den nærtstående fremtid, hvorved tanker om fremtiden optræder sporadisk i de unges hverdagsliv. Ligeledes har de unge vanskeligt ved at forestille sig den fjerne fremtid, og hvad denne skal indeholde. Dette skyldes, at fremtiden opleves som uvis, usikker og åben for forandring. Foruden

dette har analysen tydeliggjort, at de unge forholder sig ambivalent til fremtiden. Således optræder der både følelser af tvivl, frygt, glæde og håb for fremtiden i de unges fortællinger. Denne ambivalens optræder i forbindelse med, at afslutningen på gymnasiet markerer et ophør af faste rammer og rutiner, hvilket på en og samme tid vækker en glæde over at kunne føre 'sit eget liv' og en frygt for selv at skulle forme dette liv. Frygten optræder særligt i forbindelse med uddannelsesvalget, der kan betragtes som et skæbnesvangert valg, hvorved der opstår en frygt for at vælge forkert. Dette synes i særlig grad at hænge sammen med, at de unge selv oplever at være ansvarlige for deres fremtid. De unge giver i deres tanker og forestillinger om samfundets fremtid udtryk for en tosporet tænkning, hvilket er i overensstemmelse med den eksisterende forskning. Dette ses ved, at de ikke i deres hverdag gør sig væsentlige forestillinger om samfundets fremtid, men i stedet er mere optaget af deres egen fremtid og nutid. De udtrykker i den forbindelse en bekymring for samfundets fremtid, men det er ikke en bekymring, de oplever i deres hverdag. Dette synes modstridende med nyere undersøgelser, der viser, at unge i stigende grad bekymrer sig om samfundets fremtid; særligt i forhold til klimaforandringer (Hickman et al. 2021).

Analysen af de unges konkrete forestillinger, forventninger og forhåbninger til fremtiden har først og fremmest vist, at de unge i deres forestillinger om fremtiden giver udtryk for en *betinget valgbiografi*, der betegner den ambivalens, der i de unges fortællinger viser sig ved, at de unge på den ene side oplever, at de selv må skabe deres fremtid, men at de på den anden side også oplever at skulle følge en lineær kronologi fra gymnasiet til arbejdsmarkedet. I den forbindelse oplever de unge at skulle vælge og gennemføre en uddannelse inden for en bestemt tidsramme samt en ydre forventning om at skulle have en plan for deres fremtid, hvilket kan tolkes som et udtryk for en oplevelse af en samfundsmæssig norm om at skulle følge et bestemt livsbiografisk forløb. Der synes her optræde en diskrepans mellem de unges forestillinger om deres fremtidige livsforløb og det faktiske livsforløb, som den eksisterende forskning (jf. kapitel 1) peger på, antager en mere fleksibel og fragmenteret form (Walther 2006).

I forbindelse med de unges forestillinger og forventninger til uddannelse og arbejdsliv tydeliggør analysen, at gymnasieeleverne foretager *hverdagsspejlinger* i deres inspiration til, hvilken retning de kan tage i livet. I den forbindelse optræder det centralt for de unge, at deres fremtidige arbejde er lystbetonet og meningsfuldt. De forestiller sig et *udfoldet selv*, der betegner muligheden for i fremtiden at kunne udleve sine interesser igennem arbejdet. Ligeledes udtrykkes en frygt for *det fastlåste selv*, som betegner frygten for forudsigelighed og rutinemæssigt arbejde. Således ses en

tidsmæssig forskydning i de unges frygt for fremtiden, der på kort sigt er centreret om frygten for frierammer og frygten for at træffe et forkert valg, og på længere sigt er centreret om en frygt for forudsigelighed. De unges forestillinger om arbejdsliv og uddannelse orienterer sig dog ikke kun mod selvrealisering, men også mod at hjælpe andre, hvilket kommer til udtryk i forestillingen om *det altruistiske selv*. Der optræder i de unges forhåbninger for fremtiden to forskelligartede drømme. Nogle af gymnasieeleverne udtrykker en drøm om selvudfoldelse og jagten på frihed uden begrænsninger, hvilken tager form som en *jægerutopi*. I modsætning hertil står drømmen eller hverdagsutopien om *afbalancering*, der betegner en drøm om, at fremtiden bliver mere stabil og sikker samtidig med, at der optræder elementer af uforudsigelighed. Således betegner denne drøm en ambivalens mellem frihed og sikkerhed.

Gennem belysningen af gymnasieelevernes livsplanlægningsstrategier har analysen på baggrund af de unges egne fortællinger tydeliggjort, at de unges livsplanlægning optræder i fire idealtyper. For det første optræder en *kortsigtet livsplanlægning*, hvor de unge afstår fra at lægge planer for den fjerne fremtid. Denne type kan inddeles i tre underkategorier; *trinplanlægning*, hvor planlægningen tager form af projekter, der udformes i etaper med henblik på at skabe et springbræt til det næste trin, *grib nuet-planlægning*, hvor de unges udelukkende orienterer sig mod nuet, og *undgående planlægning*, hvor de unge for at undgå fremtidig skuffelse tager afstand fra at lægge planer for fremtiden. For det andet optræder en *målorienteret livsplanlægning*, der er mere langsigtet, og hvor der formuleres et mål eller en guideline for fremtiden, som de unge orienterer sig efter. Som en tredje strategi optræder *risikoplanlægning*, hvor fremtiden tilgås med en risikobevisthed og med henblik på at minimere fremtidige risici; blandt andet ved at udforme en plan B. Disse tre typer af livsplanlægning tager alle karakter af *provisorisk livsplanlægning*, som i empirien optræder som en fjerde og overordnet livsplanlægningsstrategi. Denne underbygges af, at der på tværs af gymnasieeleverne optræder en indstilling om, at fremtidsplanerne kun er udformet 'indtil videre', hvilket underbygger analysens bærende pointe om, at de unge generelt opfatter fremtiden som uforudsigelig og foranderlig, hvorfor det ikke er muligt at lægge faste planer. Denne provisoriske livsplanlægning kan ligeledes ses i lyset af de unges mangefacetterede fremtidsforestillinger og forventninger, der også antager en ambivalens, hvor der både optræder forestillinger og forventninger om forudsigelighed og uforudsigelighed, sikkerhed og frihed, valgfrihed og institutionel afhængighed. Dermed argumenteres der for, at de unges livsplanlægninger også besidder en underliggende ambivalens mellem kontrol og åbenhed over for fremtiden, hvor fremtiden på en og samme tid forsøges kontrolleret og holdt åben for forandring.

På baggrund af analysen kan det konkluderes, at gymnasieeleverne har et ambivalent forhold til fremtiden. Dette ses både i de følelser de udtrykker i relation til fremtiden, i deres konkrete forestillinger, forventninger og drømme samt i deres livsplanlægningsstrategier. Dermed bidrager specialet til den eksisterende forskning ved at understrege, at unge ikke blot forholder sig entydigt til fremtiden, men at følelser som tvivl, frygt, glæde og håb optræder vekselvirkende og i et ambivalent forhold med hinanden. Ligeledes kan specialet bidrage med indsigter om, at de unges livsplanlægning ikke synes entydig, hvilket tidligere studier har vist (bl.a. Brannen & Nilsen 2002; Carabelli & Lyon 2016), men i stedet antager flere former på samme tid; således kan de unge både have et mål for fremtiden og planlægge fremtiden i trinvis projekter.

Nærværende speciale har undersøgt gymnasieelever på et alment gymnasium. Analysen har vist konturerne af, at der blandt de unge er forskellige forestillinger om fremtiden afhængigt af gymnasieelevernes studieretning. Fremtidige studier kunne derfor med fordel undersøge denne forskel nærmere ved at inddrage et bredere udsnit af gymnasieelever fra forskellige studieretninger samt fra forskellige gymnasiale ungdomsuddannelser. Ligeledes udgør specialets informanter en relativ homogen elevgruppe, ligesom der ikke har været anlagt et eksplicit blik for de sociale forskelle, der kan være i gymnasieelevers fremtidsforestillinger. Fremadrettet ses det derfor relevant at undersøge de ulighedsaspekter, der eventuelt optræder internt mellem gymnasieelever med hensyn til både køn og social baggrund.

Litteraturliste

Alexander, Patrick, John Loewenthal & Graham Butt (2020): "Fuck it, Shit Happens (FISH)": a social generations approach to understanding young people's imaginings of life after school in 2016–2017". *Journal of Youth Studies*. Nr.1, 2020:109-126.

Andersen, Tore R., Louise Mønster & Tobias Skiveren (2019): "Redaktionelt forord" i Andersen, Tore R., Louise Mønster & Tobias Skiveren (red.): *Science fiction nu*. Aarhus Universitetsforlag. Passage Nr. 82, 2019:4-6.

Andersen, Heine & Lene Koch (2015): "Hermeneutik og fænomenologi", i Jacobsen, Michael Hviid, Kasper Lippert-Rasmussen og Peter Nedergaard (red.): *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning*. København: Hans Reitzels Forlag.

Antoft, Rasmus & Heidi Houlberg Salomonsen (2012): "Det kvalitative casestudium – introduktion til forskningsstrategi", i Antoft, Rasmus et al. (red.): *Håndværk og horisonter: Tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Antoft, Rasmus, Michael Hviid Jacobsen, Trond Beldo Klausen, Anders Petersen & Louise Lund Simuyemba (2011): "Afstandardisering som samfundsanalytik". *Sociologisk arbejdspapir*, nr. 33 2011:1-38.

Bauman, Zygmunt (2007): *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press

Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Bauman, Zygmunt (1999): "Modern Adventures of Procrastination". *Parallax*. Nr. 1, 1999:3-6. DOI: [10.1080/135346499249777](https://doi.org/10.1080/135346499249777).

Bauman, Zygmunt (1994): *Alone Again: Ethics After Certainty*. London: Demos.

Beck, Ulrich (1997a): *Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag.

Beck, Ulrich (1997b): *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.

Beck, Ulrich & Elizabeth Beck-Gernsheim (2001): *Individualization - Institutionalized Individualism and its Political and Political Consequences*. London: Sage Publications.

Beckert, Jens & Lisa Suckert (2021): "The future as a social fact. The analysis of perceptions of the future in sociology". *Poetics*. Vol. 84, 2021:1-21. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2020.101499>

Bishop, Emily C. & Karen Willis (2014): “‘Without hope everything would be doom and gloom’: young people talk about the importance of hope in their lives”. *Journal of Youth Studies*. Nr. 6, 2014:778-793, DOI: 10.1080/13676261.2013.878788

Black, Rosalyn & Lucas Walsh (2019): *Imagining Youth Futures - University Students in Post-Truth Times*. Singapore: Springer. DOI: <https://doi-org.zorac.aub.aau.dk/10.1007/978-981-13-6760-1>

Black, Rosalyn & Lucas Walsh (2021): “Living the dream? University students in mobile times”. *Journal of Youth Studies*. Nr. 4, 2021:426–440. DOI: <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1741527>

Brannen, Julia & Ann Nilsen (2002): “Young people's time perspectives: From youth to adulthood”. *Sociology*. Nr. 3, 2002:513-537.

Brückner, Hannah & Karl Ulrich Mayer (2005): “De-Standardization of the Life Course: What It Might Mean? And if It Means Anything, Whether It Actually Took Place?”, in Ross Macmillan (eds.): *The Structure of the Life Course: Standardized? Individualized? Differentiated? Advances in Life Course Research*, Nr. 9:27-53.

Børne- og Undervisningsministeriet (2023a): *Det ordinære uddannelsessystem*. Tilgået via link: <https://www.uvm.dk/uddannelsessystemet/overblik-over-det-danske-uddannelsessystem/det-ordinaere-uddannelsessystem> (sidst tilgået d. 31. maj 2023).

Børne- og Undervisningsministeriet (2023b): *Obligatoriske emner - Tre obligatoriske emner indgår i undervisningen i folkeskolen*. Tilgået via link: <https://www.uvm.dk/folkeskolen/fag-timetale-og-overgange/fag-emner-og-tvaergaende-temaer/obligatoriske-emner> (sidst tilgået d. 19. januar 2023).

Carabelli, Giulia & Dawn Lyon (2016): “Young People’s Orientations to the Future: Navigating the Present and Imagining the Future”. *Journal of Youth Studies*. Nr. 8, 2016:1110–1127. doi:10.1080/13676261.2016.1145641

Cook, Julia (2018): *Imagined Futures - Hope, Risk and Uncertainty*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi-org.zorac.aub.aau.dk/10.1007/978-3-319-65325-9>

Cook, Julia (2015): “Young adults' hopes for the long-term future: from re-enchantment with technology to faith in humanity”. *Journal of Youth Studies*. Nr. 4, 2016:517–532 <http://dx.doi.org/10.1080/13676261.2015.1083959>

Danmarks Evalueringsinstitut (2019): *Studerendes sabbatår*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.

Danmarks Evalueringsinstitut (2015): *Det svære uddannelsesvalg - En undersøgelse af gymnasieelevers valgprocesser*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.

Danmarks Statistik (2022): "Fra grundskole og gymnasiale uddannelser til fortsat uddannelse 2021". *Nyt fra Danmarks Statistik*. Nr. 173, 2022:1-3.

Deloitte (2022): *Gen Z and Millennial Survey – Country Profile Denmark*. Deloitte.

DR (2013): *Mystik om oprindelse af kendt citat*. Tilgået via link: <https://www.dr.dk/nyheder/viden/mystik-om-oprindelse-af-kendt-citat> (Sidst tilgået d. 29. maj 2023).

EMU (2022): *Uddannelse og job i hele skolen*. Tilgået via link: <https://emu.dk/grundskole/uddannelse-og-job/personlige-valg/uddannelse-og-job-i-hele-skolen> (sidst tilgået d. 19. januar 2023)

Erikson, Erik H. (1971): *Identitet - ungdom og kriser*. København: Hans Reitzels Forlag.

Fogh Jensen, Anders (2009a): *Projektsamfundet*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Fogh Jensen, Anders (2009b): *Projekt mennesket*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Fuist, Todd N. (2021): "Towards a sociology of imagination". *Theory and Society*. Nr. 50, 2021:357–380. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11186-020-09416-y>

Furlong, Andy & Fred Cartmel (2007): *Young People and Social Change - New Perspectives*. McGraw-Hill: Open University Press.

Gardiner, Michael E. (2014): "Marxisme, modernitet og utopi – hverdagslivets ambivalens" i Jacobsen, Michael Hviid og Søren Kristiansen (red.): *Hverdagslivet – sociologier om det upåagtede*. København: Hans Reitzels Forlag.

Giddens, Anthony (1994): *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag.

Giddens, Anthony (1996): *Modernitet og selvidentitet*. København: Hans Reitzels Forlag.

Gilje, Nils (2017): "Hermeneutik – teori og metode", i Järvinen, Margaretha og Nanna Mik-Meyer (red.): *Kvalitativ analyse – syv traditioner*. København: Hans Reitzels Forlag.

Görlich, Anne, Mette Pless, Noemi Katznelson og Pia Olsen (2011): *Hvem er de unge ledige? Unge uden uddannelse og arbejde i Faxe kommune*. Center for Ungdomsforskning.
http://www.cefu.dk/media/320962/hvem_er_de_unge_ledige_web.pdf

Heller, Agnes (2021): *Fra utopi til dystopi*. København: Forlaget THP.

Hickman, Caroline, Elizabeth Marks, Panu Pihkala, Susan Clayton, R. Eric Lewandowski, Elouise E. Mayall, Britt Wray, Catriona Mellor and Lise van Susteren (2021): "Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: a global survey". *Lancet Planet Health*. Nr. 5, 2021: 863-873.

Holmes, Mary (2016): *Sociology for optimists*. London: SAGE Publications.

Hutters, Camilla (2004): *Mellem lyst og nødvendighed - en analyse af unges valg af videregående uddannelse*. Roskilde: Forskerskolen i Livslang Læring Roskilde Universitetscenter. Ph.D.-afhandling.

Højberg, Henriette (2018): "Hermeneutik", i Fuglsang, Lars, Poul Bitsch Olsen og Klaus Rasborg (red.): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Illeris, Knud, Noemi Katznelson, Birgitte Simonsen og Lars Ulriksen (2002): *Ungdom, identitet og uddannelse*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Jacobsen, Michael Hviid (2015): "Flydende kritik – Zygmunt Bauman om kritikkens forfald i den flydende moderne konsumverden" i Jacobsen, Michael Hviid & Anders Petersen (red.): *Kritik. Klassiske og kontemporære sociologiske perspektiver*. København: Hans Reitzels Forlag.

Jacobsen, Michael Hviid (2012): "Adaptiv teori - den tredje vej til viden", i Antoft, Rasmus et al. (red.): *Håndværk og horisonter: Tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Jacobsen, Michael Hviid (2009): "Fagre nye læringsverden – et interview med Zygmunt Bauman ved Michael Hviid Jacobsen" i Jacobsen, Michael Hviid (red.): *Fagre nye læringsliv – læring, pædagogik, uddannelse og ungdom i den flydende modernitet*. København: Unge pædagoger.

Juul, Tilde M. (2018): *Det 'sikre' valg i en uvis fremtid – En sociologisk analyse af unges motiver for valg af ungdomsuddannelse*. Aalborg Universitetsforlag. Aalborg Universitet. Det Humanistiske Fakultet. Ph.D.-Serien. DOI: <https://doi.org/10.5278/vbn.phd.hum.00096>

Jørgensen, Anja (2008): "Hermeneutik, fænomenologi og interaktionisme – tre sider af samme sag?", i Jacobsen, Michael Hviid & Keith Pringle (red.): *At forstå det sociale*. København: Akademisk Forlag.

Järvinen, Margaretha (2005): "Interview i en interaktionistisk begrebsramme", i Mik-Meyer, Nanna & Margaretha Järvinen (red.): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels Forlag.

Katznelson, Noemi, Mette Pless og Anne Görlich (2022): *Mistrivsel i lyset af tempo, præstation og psykologisering – Om ny udsathed i ungdomslivet*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Katznelson, Noemi, Helene Elisabeth Dam Jørgensen og Niels Ulrik Sørensen (2015): *Hvem er de unge på kanten af det danske samfund? Om hverdagsliv, ungdomskultur og indsatser der gør en positiv forskel*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag. Ungdomsliv Nr. 1.

Katznelson, Noemi og Mette Pless (2006): "Unge forestillinger om arbejde". *Tidsskrift for arbejdsliv*. Nr. 3, 2006:37-52.

Katznelson, Noemi (2004): *Udsatte unge, aktivering og uddannelse – Dømt til individualisering*. Ph.D.-afhandling. København: CEFU, Learning Lab Denmark, Danmarks Pædagogiske Bibliotek.

Klarskov, Camilla (2022): "Ungdommen føler, at verden smuldrer: Frygten for fremtiden har altid været de unges følgesvend". *Kristeligt Dagblad*, d. 16.06.22. Tilgået via link: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/liv-og-sjael/ungdommen-foeler-verden-smuldrer-frygten-fremtiden-har-altid-vaeret-de-unges> (Sidst tilgået d. 29. maj 2023).

Kogler, Raphaela, Susanne Vogl & Franz Astleithner (2022): "Plans, hopes, dreams and evolving agency: case histories of young people navigating transitions". *Journal of Youth Studies*. DOI: 10.1080/13676261.2022.2156778

Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2015): *Interview – Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. København: Hans Reitzels Forlag.

Layder, Derek (1998): *Sociological Practice - Linking Theory and Social Research*. London: Sage Publications.

Leccardi, Carmen (2012): "Young people's representations of the future and the acceleration of time. A generational approach". *Diskurs Kindheits- und Jugendforschung*. Nr. 1, 2012:59-73.

Levinsen, Klaus (2006): "Individualisering og ungdom – en diskussion af Ulrich Becks individualiseringsbegreb". *Tidsskrift for ungdomsforskning*. Nr. 2, 2006:41-58.

Lo Iacono, Valeria, Paul Symonds & David H.K. Brown (2016): "Skype as a tool for qualitative research interviews". *Sociological Research Online*, Nr. 2, 2016:1-15.

Markus, Hazel & Paula Nurius (1986): "Possible Selves". *American Psychologist*. Nr. 9, 1986:954-969.

Mølholt, Anne-Kirstine (2017): *Når man har været anbragt - En sociologisk undersøgelse af fortællinger om fortid, nutid og fremtid hos unge, der har været anbragt uden for hjemmet*. Aalborg Universitetsforlag. Ph.d.-serien for Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Aalborg Universitet.

Nilsen, Ann (1999): "Where is the Future? Time and Space as Categories in Analyses of Young People's Images of the Future.". *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. Nr. 2, 1999:175-194. DOI: 10.1080/13511610.1999.9968596

Ottosen, Mai H., Asger G. Andreasen, Karen M. Dahl, Mette Lausten, Signe B. Rayce & Barbara B. Tagmose (2022): *Børn og unge i Danmark: Velfærd og trivsel 2022*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

Pais, José M. (2003): "The Multiple Faces of the Future in the Labyrinth of Life". *Journal of Youth Studies*. Nr. 2, 2003:115-126. DOI: 10.1080/1367626032000110264

Peou, C., & Zinn, J. (2015): "Cambodian youth managing expectations and uncertainties of the life course—A typology of biographical management". *Journal of Youth Studies*. Nr. 6, 2015:726–742. <https://doi.org/10.1080/13676261.2014.992328>.

Pless, Mette (2013): "Fortællinger fra kanten - Udsatte unges fremtidsdrømme og uddannelsesveje". *Nätverket. Etnologisk Tidsskrift*. Nr. 19, 2013: 4-12.

Pless, Mette og Noemi Katznelson (2007): "Realistiske drømme om fremtiden". *Ungdomsforskning*. Nr. 3, 2007:19-25.

Prince, Dana (2014): "What about place? Considering the role of physical environment on youth imagining of future possible selves". *Journal of Youth Studies*. Nr. 6, 2014:697-716. DOI: 10.1080/13676261.2013.836591

Rasborg, Klaus (2013): "Individualisering og social differentiering i den reflektive modernitet". *Dansk sociologi*. Nr. 4, 2013:9-35.

Ravn, Signe (2019): "Imagining futures, imagining selves: A narrative approach to 'risk' in young men's lives". *Current Sociology*. Nr. 7, 2019:1039-1055- DOI: <https://doi.org/10.1177/0011392119857453>

Regeringen (2022): *Ansvar for Danmark. Det politiske grundlag for Danmarks regering*. København: Statsministeriet. Tilgået via link: <https://www.stm.dk/statsministeriet/publikationer/regeringsgrundlag-2022/> (sidst tilgået d. 29. januar 2023)

Rendtorff, Jacob Dahl (2018): "Fænomenologien og dens betydning", i Fuglsang, Lars, Poul Bitsch Olsen og Klaus Rasborg (red.): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Riis, Ole (2012): "Kvalitet i kvalitative studier", i Jacobsen, Michael Hviid og Sune Qvotrup Jensen (red.): *Kvalitative udfordringer*. København: Hans Reitzels Forlag.

Rosa, Hartmut (2014): *Fremmedgørelse og acceleration*. København: Hans Reitzels Forlag.

Sargent, Lyman T. (2010): *Utopianism – A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Simonsen, Birgitte & Noemi Katznelson (2000): "Unge arbejdsbegreb". *Tidsskrift for arbejdsliv*. Nr. 4, 2000:9-27.

Smith, Julianne M. (2017): "'I'm not gonna be another statistic': The imagined futures of former foster youth". *American Journal of Cultural Sociology*. Nr. 1-2, 2017:154–180.

Steno, Anne Mia (2015): *Ungdomsliv i en Uddannelsestid: Kønnede, klassede og tidsbundne driblerier i og mellem erhvervsuddannelser*. Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitet. Afhandlinger fra Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet.

Styrelsen for It og Læring (2022): *Hvad vælger eleverne, når de forlader grundskolen efter 9. og 10. klasse i 2022?* København: Styrelsen for It og Læring.

Tangaard, Lene & Svend Brinkmann (2015): "Kvalitet i kvalitative studier", i Brinkmann, Svend og Lene Tangaard (red.): *Kvalitative metoder - en grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.

Thagaard, Tove (2004): "Problemstilling og forskningsoplæg" i Thagaard, Tove: *Systematik og indlevelse. En indføring i kvalitativ metode*. København: Akademisk Forlag.

Thomsen, Jens-Peter og Louise Høyer Bom (2019): *Danske unges uddannelsesforventninger - Med særligt fokus på unge fra kortuddannede hjem*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

Thomson, Rachel & Janet Holland (2002): "Imagined Adulthood: resources, plans and contradictions". *Gender and Education*. Nr. 4, 2002:337-350.

Threadgold, Steven (2012): “‘I reckon my life will be easy, but my kids will be buggered’: ambivalence in young people’s positive perceptions of individual futures and their visions of environmental collapse”. *Journal of Youth Studies*. Nr. 1, 2012:17-32.

Walther, Andreas (2006): “Regimes of youth transitions - Choice, flexibility and security in young people’s experiences across different European contexts”. *Young. Nordic Journal of Youth Research*. Nr. 2, 2006:119-139.

Woodman, Dan (2011): ”Young People and the Future: Multiple Temporal Orientations Shaped in Interaction with Significant Others”. *Young*. Nr.2, 2011:111-128.

Ziehe, Thomas (1989): *Ambivalenser og mangfoldighed*. København: Politisk Revy.

Bilagsoversigt

- Bilag 1: Rekrutteringsmail
- Bilag 2: Rekrutteringsopslag
- Bilag 3: Informantoversigt
- Bilag 4: Interviewguide
- Bilag 5: Slutkodeliste
- Bilag 6: Litteratursøgning
- Bilag 7: Transskriptioner

Bilag 1-6 er vedlagt i et samlet dokument

Bilag 7 er vedlagt i et dokument for sig